ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, δ. φ.
Διευθυντοῦ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος

Ο ΕΠΑΝΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΟΣ ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΙΚΟΣ ΚΩΔΙΞ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΦΟΥΡΝΑ*

(ΝΕΟΦΥΤΟΣ Ο ΣΙΝΑΪΤΗΣ, ΙϚ΄-ΙΖ΄ ΑΙ., ΚΑΙ ΕΝ ΝΕΟΝ ΑΓΝΩΣΤΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΑΙΟΥ, ΙΗ΄ ΑΙ.)

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀνακοινώσεώς μου «Δύο ἄγνωστα χειρόγραφα τῆς Τέχνης Ζωγραφικῆς τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ»[1] ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος ἀπέκτησε, κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1986, σημαντικὸν καὶ πολύτιμον χειρόγραφον ἀνῆκον εἰς τὸν Διονύσιον τὸν ἐκ Φουρνᾶ.

Πρόκειται περὶ τοῦ μνημονευομένου ὑπὸ τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ χειρογράφου τοῦ παρέχοντος καὶ αὐτόγραφον κτητορικὸν σημείωμα τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ[2].

Ἀναλυτικώτερον τὰ πράγματα ἔχουν ὡς ἀκολούθως. Ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς δημοσιεύει διάφορα τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ ἢ περὶ αὐτοῦ καὶ ἐκδίδει αὐτόγραφον σημείωμα τοῦ Διονυσίου (μὲ φωτογραφίαν) ἐκ χειρογράφου σῳζομένου ἐν Φουρνᾷ (χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ποῦ ἀκριβῶς)[3]. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γίνεται γνωστὸν ὄχι μόνον αὐτόγραφον τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ ἀλλὰ καὶ νομακανονικὸς κῶδιξ, ὁ ὁποῖος γράφεται κατ' ἐντολὴν τοῦ Διονυσίου. Ἐπίσης γίνεται γνωστὸν καὶ ἕτερον ἔργον τὸ ὁποῖον γράφεται ἐντολῇ τοῦ Διονυσίου, ἡ ἀκολουθία τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, πρὸς τιμὴν τῆς ὁποίας ἱδρύεται τὸ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου ἀνεγερθὲν ἐν Φουρνᾷ μονύδριον.

Ὁ Χαράλαμπος Σ. Χατζηθάνος, τὸ 1959, ἀναφερόμενος εἰς τὰ ἔργα τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, μνημονεύει μεταξὺ τούτων, ἐκ

---

* Εθεωρήθη σκόπιμον νὰ περιληφθῇ εἰς τὸν παρόντα τόμον καὶ ἡ πραγματεία αὐτή, διότι τὸ διαλαμβανόμενον θέμα συνδέεται ἀρρήκτως πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦ Συνεδρίου καὶ ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Παναγιώτου Γ. Νικολοπούλου καὶ ἐπειδὴ πρόκειται περὶ σημαντικῆς προσφάτου διαπιστώσεως.

Π. Κ. Βλάχος

1. Βλ. ἐν τῷ παρόντι τόμῳ, σελ. 499-514.

2. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Θεοφάνους τοῦ ἐξ Ἀγράφων βίος Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ. Ἑλληνικά, τόμ. 10 (1937-1938), σελ. 232, 239 (εἰκὼν 2), 271.

3. Ἔνθ' ἀνωτ.

τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ λαμβάνων, πατερικὸν νομοκάνονον εἰς γλῶσσαν ἁπλῆν τὸ ὁποῖον τάσσει μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Διονυσίου[1]. Ὁ Π. Ἰω. Βασιλείου, μνημονεύει[2], μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, τῆς Ἀκολουθίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀναφέρει εἰς ἰδιόγραφον σημείωμά του περὶ ἱεροῦ συνοδικοῦ καὶ πατερικοῦ νομοκάνονος, τοῦ ἔτους 1741, χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ὅτι τὸ ἰδιόγραφον τοῦτο σημείωμα εἶναι τὸ κτητορικὸν σημείωμα τοῦ νομοκάνονος.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ νομοκανονικοῦ τινος χειρογράφου γραφέντος κατ' ἐντολὴν τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, τὸ ἔτος 1741, καὶ παρέχοντος καὶ ἰδιόγραφον τούτου κτητορικὸν σημείωμα.

Ἐξ ἄλλου ὁ Χ. Χατζηθάνος, περιγράφων τὴν ὡς ἐκ θαύματος διάσωσιν τοῦ περιφήμου Κώδικος τῆς Ἱ. Μ. Ζωοδόχου Πηγῆς Φουρνᾶς, τοῦ κατατεθέντος καὶ εὑρισκομένου ἀκόμη εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη, ἀναφέρει ὅτι «κατὰ τὸ 1946 ἐλεηλατήθησαν ὑπὸ τοῦ συμμοριτισμοῦ ὅλα τὰ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ (τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Φουρνᾶς)» καὶ ἑπομένως κάθε ἄλλο χειρόγραφον ἢ ἔντυπον ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται ἀπολεσθὲν καὶ βεβαίως καὶ τὸ νομοκανονικὸν χειρόγραφον τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ[3].

Κατὰ τὸ ἔτος 1985 ὁ γνωστὸς παλαιοβιβλιοπώλης τῶν Ἀθηνῶν κ. Κωνσταντῖνος Χ. Σπανὸς προσέφερεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀγορὰν χειρόγραφον νομοκάνονα, τὸν ὁποῖον μετὰ τὰς πρώτας διαπιστώσεις ἐταύτισα πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ μνημονευόμενον. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ νομοκανονικὸς κῶδιξ τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ δὲν εἶχεν ἀπολεσθῆ καὶ ἐγίνετο κτῆμα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος λαμβάνων τὸν ἀριθμὸν ΕΒΕ 4042.

Ἀπὸ σύγκρισιν πρὸς τὴν καταγραφὴν τῶν βιβλίων-χειρογράφων καὶ ἐντύπων— τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Φουρνᾶς τὴν παρεχομένην εἰς τὸν

1. Χαραλάμπους Σ. Χατζηθάνου, Ὁ Φουρνᾶς τῶν Ἀγράφων. Ἐν Ἀθήναις 1959, σελ. 12.

2. Πάνου Ι. Βασιλείου, Διονύσιος, Ὁ ἱερομόναχος ὁ ἐκ Φουρνᾶ ἱστοριογράφος. ΘΗΕ, τόμ. 5, 1964, στήλ. 63.

3. Διονυσίου ἱερομονάχου Κῶδιξ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων. Ἐπιμελείᾳ Χαραλάμπους Σ. Χατζηθάνου, Δευτέρα ἔκδοσις, ἐν Ἀθήναις 1963, σελ. 9. Προγενεστέρως τὰς εἰδήσεις αὐτὰς ἀνέγραφεν εἰς Διονυσίου ἱερομονάχου ζωγράφου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ Κῶδιξ τῆς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ Φουρνᾶ Ἀγράφων ὑπὸ Χαραλάμπους Σ. Χατζηθάνου, πολυγραφημένον συμπλήρωμα τοῦ Κώδικος τῆς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Φουρνᾶ, ἄνευ ἔτους, ἀλλὰ κατατεθειμένον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑλλάδος τῷ 1955, σελ. 1. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ Κώδικος τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τῷ 1938 ὑπὸ Χαραλάμπους Σ. Χατζηθάνου, Διονυσίου ἱερομονάχου Κῶδιξ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων μετ' (sic) ἱστορικῆς εἰσηγήσεως τοῦ τόπου ὑπὸ Χ... Σ. Χ... Ἐν Ἀθήναις 1938, σελ. ⟨1⟩-114.

Κώδικα τῆς Ἱ. Μ. Ζωοδόχου Πηγῆς[1] προκύπτει ὅτι δύο χειρόγραφα νομοκανονικὰ ἐφυλάσσοντο εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Ἓν μὲ ἀριθμὸν καταγραφῆς 20 «Συλλογὴ ἱερῶν κανόνων (χειρόγραφον)», εἰς σελ. 265 τοῦ Κώδικος, καὶ ἕτερον μὲ ἀριθμὸν καταγραφῆς 278 «Ἐξομολογητάριον χειρόγραφον Διονυσίου ζωγράφου ἐκ Φουρνᾶς», εἰς σελ. 278 τοῦ κώδικος. Εἰς τὸν ἀποκτώμενον ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος νομοκανονικὸν κώδικα εἰς δύο σημεῖα, εἰς τὸ φύλ. I καὶ εἰς τὸ φύλ. II, ἀνεγράφετο ὁ ἀριθμὸς 278. Ἑπομένως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ νῦν ΕΒΕ 4042 νομοκανονικὸς κῶδιξ ταυτίζεται πρὸς τὸν ὑπ' ἀριθ. 278 περιγραφόμενον εἰς τὸν Κώδικα τῆς Ἱ. Μ. Ζωοδόχου Πηγῆς Φουρνᾶς καὶ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Φουρνᾶς κώδικα.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικος εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον. Κατωτέρω δίδεται ἀναλυτικὴ κατὰ τὸ δυνατὸν περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε οὐδεμία ἄλλη περιγραφὴ —συνοπτικὴ ἢ ἐκτενεστέρα— ὑπάρχει. Εἰδικώτερα παλαιογραφικὰ καὶ κωδικολογικὰ ζητήματα θὰ ἀντιμετωπισθοῦν κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ συμπληρωματικοῦ καταλόγου χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, τὸν ὁποῖον ἔχω ἕτοιμον πρὸς δημοσίευσιν.

Οὐσιαστικῶς ὁ ὑπ' ὄψει κῶδιξ διακρίνεται εἰς δύο μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος παραδίδεται «Ἐξομολογητάριον συνταχθὲν ὑπὸ Νεοφύτου ἱερομονάχου τοῦ Σιναΐτου», εἰς τὴν ἁπλῆν γλῶσσαν. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος παραδίδεται «Ἑρμηνεία εἰς τὴν ἁπλῆν διάλεκτον τῶν ἀποστολικῶν καὶ πατερικῶν κανόνων συνταχθεῖσα ὑπὸ Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Πορταρίας τοῦ Ζαγουρᾶ». Διάφορα ἄλλα νομοκανονικὰ κείμενα ἐμπλουτίζουν τὸν χειρόγραφον τοῦτον κώδικα.

Ἐν συνεχείᾳ παρέχεται περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου ὡς ἀκολούθως·
Χαρτ., 220×160, φύλ. I-II+1-374, 1741 ἔτ.
Παλαιὰ ἀρίθμησις φύλλων κατὰ σελίδα. Σελ. 1-109, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὴν νῦν ἀρίθμησιν φύλ. 8-62. Ἐκ λάθους ἀπὸ σελ. 109 μεταβαίνει εἰς σελ. 200 (ἀντίστ. φύλ. 62ᵛ). Ἕπονται σελ. 200-209 (ἀντίστ. φύλ. 62ᵛ ἕως φύλ. 67), εἶτα εἰς σελ. 300, 301 κ.ο.κ. (ἀντίστ. φύλ. 67ᵛ, 68 κ.ο.κ.). Ἡ σελ. 303 δὶς (ἀντίστ. 68, 69ᵛ). Ἀπὸ σελ. 309 εἰς σελ. 400, 401 (ἀντίστ. φύλ. 72ᵛ, 73, 73ᵛ) κ.ο.κ. ἕως σελ. 404 (ἀντίστ. φύλ. 75). Ἀπὸ τοῦ φύλ. 124 παλαιὰ ἀρίθμησις κατὰ σελίδα α'-υκθ', ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς φύλ. 124-340. Αἱ σελ.

1. Ὁ Κῶδιξ τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Φουρνᾶ εὑρίσκεται, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1946, κατατεθειμένος εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη. Φέρει ἐτικέτταν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Κῶδιξ τῆς Μονῆς καὶ Κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Σχολικῆς Βιβλιοθήκης Φουρνᾶς» καὶ ἀριθμεῖται· Νο Χειρογ. 37.

ξγ' (ἀντίστ. φύλ. 155, 155v) καὶ ξδ' (ἀντίστ. 156, 156v) δὶς ἀναγράφονται. Αἱ ἀντίστοιχοι σελίδες τῶν φύλ. 327v, 328 δὲν ἀναγράφονται.
Στάχωσις παλαιὰ (πρωταρχική;), πινακίδες ἐκ ξύλου ἐπενδεδυμένου μὲ δέρμα, 230×162. Θηλυκωτῆρες δύο.

(φύλ. I-II) Λευκά, πλὴν τῶν σημειώσεων.
(φύλ. 1) ⟨Εὐχαί⟩. Ἡ α' ἄρχεται ἀκέφαλος· *δέσπο]τα Κ(ύρι)ε ἐπάκουσόν μου δεομένου σου*, τελ. *ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ... κ(αὶ) τῷ ἁγίῳ πν(εύματ)ι, ἀμήν*.

Καὶ εὐθὺς τὴν λύσιν. Ἀρχ. *Διὰ τῆς χάριτος κ(αὶ) δωρεᾶς τοῦ π(αν)αγίου πν(εύματ)ος*, τελ. *καὶ ἔσο λελυμένος κ(αὶ) συγκεχωρημένος κ(αὶ) ἐν τῷ νῦν αἰῶνι κ(αὶ) ἐν τῷ μέλλοντι ἐν ὀνόματι τοῦ π(ατ)ρ(ός)... ἀμήν*.
(φύλ. 1v) Λευκόν.
(φύλ. 2-4) ⟨Πίναξ περιεχομένων τοῦ α' μέρους τοῦ κώδικος⟩. Τὸ πρῶτον ἀναγραφόμενον· *Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μ(ητ)ροπολίτην Φιλαδελφείας κὺρ Γαβριὴλ* (σελ. 1, ἀντιστοιχοῦν πρὸς φύλ. 8). Τὸ τελευταῖον· *Ποῖοι εἶναι κ(αὶ) ποῦ εὑρίσκονται οἱ κανόνες τῶν ἱερῶν συνόδων* (σελ. 77, ἀντιστοιχοῦν πρὸς φύλ. 46).

Ἕπονται χωρὶς ἀναγραφὴν τῶν σελίδων· *Ἐκ τοῦ κανονικοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ*. Τὸ πρῶτον· *Περὶ γοητείας*, τὸ τελευταῖον· *Ἀποκρίσεις τοῦ Νικήτα τοῦ μακαριωτάτου μ(ητ)ροπολίτου Ἡρακλείας. Τοῦ ἐν ἁγίοις* [(τελευτᾷ ἀποτόμως). Ἀντιστοιχεῖ πρὸς φύλ. 54.
(φύλ. 4v-7v) Λευκά.

(φύλ. 8r-v) *Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Γαβριὴλ μ(ητ)ροπολίτῃ Φιλαδελφείας ὑπερτίμῳ κ(αὶ) ἐξάρχῳ πάσης Λυδίας καὶ τῶν ἐν ταῖς κλειναῖς Ἑνετίαις Ἑλλήνων ἀξιοπρεπεστάτῳ προέδρῳ δεσπότῃ μου σεβασμιωτάτῳ*. Ἀρχ. *Τὰ μυστήρια πάλαι τοῖς πολλοῖς ἀνέκδοτα*, τελ. *τὰ τῶν ἀντιπάλων ὡς νέος Φώτιος. Τῆς πανιερότητός σου ταπεινὸς δοῦλος Νεόφυτος ἱερομόναχος ὁ Σιναΐτης*[1].

(φύλ. 9-11) *Τοῖς πανοσιωτάτοις καὶ αἰδεσιμωτάτοις ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς π(ατ)ράσι τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐτοῦτο τὸ βιβλίον ὁ ταπεινὸς Νεόφυτος ὁ Σιναΐτης σωτηρίαν*. Ἀρχ. *Ἂν καλὰ κ(αὶ) ὅλα τὰ μυστήρια τῆς ἐκκλησίας πρέπει νὰ ὑπηρετοῦνται*, τελ. *τὰ δ' ἄλλα ἔρρωσθε ἐν Κυρίῳ ἀδελφοὶ αἰδεσιμώτατοι. Ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος καὶ ἐν Χ(ριστ)ῷ ὑμῶν ἀδελφὸς Νεόφυτος Σιναΐτης*[2].

---

1. Ἡ πρὸς Γαβριὴλ Σεβῆρον αὐτὴ ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ ἐκδίδεται ἐν παραρτήματι τῆς παρούσης μελέτης, σελ. 664.

2. Ἡ ἀφιερωτικὴ αὐτὴ ἐπιστολὴ ἐκδίδεται ἐν παραρτήματι τῆς παρούσης μελέτης, σελ. 665-667.

(φύλ. 11v-41) *Περὶ ἐξομολογήσεως κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν. Βιβλίον πολλὰ ὠφέλιμον διὰ τοὺς πνευματικοὺς πῶς νὰ ἐξομολογοῦν κ(αὶ) διὰ τοὺς κοσμικοὺς πῶς νὰ ἐξομολογοῦνται εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἀρχιερεὺς ἐρωτᾷ κ(αὶ) ὁ πν(ευματ)ικὸς τοῦ ἀποκρίνεται.*

Τὸ πρῶτον· *Περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ ἐξετάζεται ὁ μέλλων γενέσθαι πν(ευματ)ικὸς ὅταν ὑπάγῃ εἰς τὸν ἀρχιερέα νὰ λάβῃ ἐνταλτήριον.* Ἀρχ. *Ἐρώτ. Διὰ ποίαν ἀφορμήν, πν(ευματ)ικέ, ἦλθες ἐδῶ ἐμπροστά μου; Ἀπόκ(ρισις). Ἦλθα διὰ νὰ μὲ ἐξετάξῃς ἂν ὁρίζῃ ἡ θεοφιλία σου,* τελ. *οἱ κανόνες τῶν ἁγίων συνόδων.*

Τὸ τελευταῖον (φύλ. 40)· *Ἐρώτ. Τί συμμαρτυρίαν γράφεις εἰς τὸν ἀρχιερέα ὁποῦ θέλει νὰ τὸν χειροτονήσῃ; Ἀπόκ. Ἰδοὺ ὁποῦ τὴν ἔχω γραμμένην κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ ἂν ὁρίζῃς θεώρησέ την.*

Ἕπονται δύο τύποι συμμαρτυριῶν καὶ τύπος ἐνταλτηρίου·

(φύλ. 40r-v) *Ἡ συμμαρτυρία ὁποῦ γράφει ὁ πν(ευματι)ικὸς πρὸς τὸν μέλλοντα ἱερωθῆναι. Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων.* Ἀρχ. *Οἱ τὰ θεῖα καλῶς διαταξάμενοι θεοκήρυκες ἀπόστολοι,* τελ. *διὸ δέδοται τὸ παρὸν ἐμμάρτυρον γράμμα εἰς ἀσφάλειαν, ἐν ἔτει τῷ σωτηρίῳ ͵αψλθῳ.*

(φύλ. 40v) *Ἑτέρα σύντομος.* Ἀρχ. *Οἱ τὰ θεῖα καλῶς διαταξάμενοι ὥρισαν κ(αὶ) ἐθέσπισαν,* τελ. *διὸ δέδοται τὸ παρὸν εἰς ἀσφάλειαν ὅπως λάβῃ τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης· ὅδε ἱερομόναχος κ(αὶ) πν(ευματ)ικὸς αὐτοῦ πατὴρ μαρτυρῶ αὐτ(ὸν) ἄξιον τῆς ἱερωσύνης.*

Ἐπίσκοπος. Ἐγὼ ἐξετάζοντάς σε, πάτερ ἅγιε, μοῦ φαίνεται νὰ σὲ ηὗρα, τελ. *καὶ λάβε το νὰ τὸ ἔχῃς εἰς ἀσφάλειάν σου.*

(φύλ. 40v-41) *Τὸ ἐνταλτήριον ὁποῦ δίδει ὁ ἐπίσκοπος ὅταν κάμνῃ πν(ευματ)ικόν.* Ἀρχ. *Ἡ ταπεινότης ἡμῶν ἀπὸ τῆς θείας χάριτος καὶ δωρεᾶς τῆς δοθείσης,* τελ. *καὶ τὸ παρὸν ἐνταλτηριῶδες γράμμα τῆς ἡμῶν ταπεινότητος καὶ ἐπιδίδοταί σοι εἰς ἀσφάλειαν. Ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ ͵αψλθ' μηνὶ ταπεινὸς ἐπίσκοπος ὅδε.*

(φύλ. 41-46) *Περὶ τὸ πῶς πρέπει ὁ πν(ευματ)ικὸς νὰ νουθετᾷ τοὺς ἐξομολογουμένους.* Ἀρχ. *Ὦ πν(ευματ)ικέ, βλέπε καλῶς.* Τὸ τελευταῖον (φύλ. 45v-46)· *Ἐρώτ(ησις). Εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἐξομολογήσεως, ἐὰν εἰπῇ τινὰς εἰς τὸν εὐλογητὸν εὐλογημένη ἡ βασιλεία στέκει καλὰ ἢ ὄχι; Ἀπόκ(ρισις). Ναὶ στέκει καλὰ καὶ πρέπον εἶναι... μᾶλλον εἰς τὸ μέγα σ(ωτη)ριῶδες μυστήριον τῆς ἐξομολογήσεως;*

(φύλ. 46r-v) *Ἐρώτ(ησις). Παρὰ τίνων ἐξηγήθησαν οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες τῶν ἁγίων Συνόδων εἰς τὴν Ἀνατολικὴν τοῦ Χ(ριστο)ῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν; Ἀπόκρ(ισις). Οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες τῶν ἁγίων Συνόδων,* τελ. *φαίνονται ἔξωθεν τῶν κανόνων.*

Ἐρώτ(ησις). Ποῖοι εἶναι κ(αὶ) ποῦ εὑρίσκονται οἱ παλαιοὶ κανόνες τῶν ἱερῶν Συνόδων; Ἀπόκ(ρισις). Οἱ παλαιοὶ κανόνες εἶναι περισσοί, τελ. *καὶ*

ἀνάγνωσον αὐτοὺς μὲ προσοχὴν νὰ λάβῃς πολλὴν τὴν ὠφέλειαν.

(φύλ. 46v-69v) *Ἐκ τοῦ Κανονικοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ.* Ἐν ἀρχῇ· *Ἤμειψε ταυτὶ πρὸς σύνοψιν Ματθαῖος.* Ἕπονται διάφοροι διατάξεις περὶ διαφόρων ἁμαρτημάτων.

Τὸ πρῶτον· Ἀρχ. *Ἀλλὰ πρὸς τούτοις πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν θεραπείαν τῶν ἁμαρτημάτων,* τελ. *καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος τὸν πα*ον *κανόνα του.* Ἕπεται· *Περὶ γοητείας.* Ἀρχ. *Ἐκεῖνοι δὲ ὁποῦ ἐξομολογοῦνται γοητείαν ἢ φαρμακείαν,* τελ. *καὶ ταλαιπωρίαν πρέπουσαν τοῖς μοναχοῖς.* Παραδίδεται τὸ τελευταῖον ἐν φύλ. 52v-53· *Περὶ ἐπιορκίας.* Ἀρχ. *Τοὺς ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας ψευδορκήσαντας ὁ Μέγας Βασίλειος,* τελ. *διὰ ἄλλα του ἁμαρτήματα ἔγινε κατὰ ἐγκατάλειψιν.*

(φύλ. 53-54) *Νικήτα τοῦ μακαριωτάτου μητροπολίτου Ἡρακλείας ἀπόκρισις πρός τινα Κωνσταντῖνον ἐπίσκοπον διὰ ἐκεῖνα ὁποὺ ἐρωτήθη.* Τὸ πρῶτον· αος. Ἀρχ. *Ἡ μὲν ἀκριβὴς ἔρευνα φαίνεται νὰ μὴν συγχωρῇ τὸν β*ον *γάμον,* τελ. *κατὰ τὸν ζ*ον *κανόνα τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου.* Τό τελευταῖον· θος. Ἀρχ. *Αἱ Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων λέγουσι πῶς ὁ διάκονος δὲν βαπτίζει,* τελ. *δὲν ἔχει τινὰς ἄδεια νὰ κάμνῃ τὸ ἔργον τοῦ διακόνου.*

(φύλ. 54-56v) *Τοῦ ἐν ἁγίοις Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ὁμολογητοῦ κανόνες ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ διατάξεων καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἁγίων πατέρων.*

Τὸ πρῶτον· αος. *Ἐὰν πλυθῇ ἀντιμίνσιον κατὰ ἄγνοιαν δὲν χάνει τὸν ἁγιασμὸν οὔτε μολύνεται.*

Τὸ τελευταῖον· *λζ'.* Ἀρχ. *Ὁ ἀπόστολος λέγων ἀνίσως τινὰς ὀνομάζεται πόρνος,* τελ. *εἶναι καὶ περισσοτέρας τιμωρίας ἄξια.*

(φύλ. 56v-62) *Ἐκ τῶν ἀποκρίσεων Ἰωάννου τοῦ ἱερωτάτου ἐπισκόπου Κίτρους πρὸς τὸν ἱερώτατον ἐπίσκοπον Δυρραχίου τὸν Βασιλάν.*

Τὸ πρῶτον· αος. Ἀρχ. *Τὰ ἀντιμίνσια ἡγιασμένα ὄντα ἐκ τῆς καθιερώσεως τῶν ἀνεγερθέντων ναῶν,* τελ. *βάνεται δὲ τὸ ἀντιμίνσιον εἰς ἐκκλησίαν ἀκαθιέρωτον.*

Τὸ τελευταῖον· *ιζ'.* Ἀρχ. *Ἱερεὺς ἢ λαϊκὸς ἐὰν πειραχθῇ πρέπει ἐκείνην τὴν ἡμέραν,* τελ. *ἡ παγὶς τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ ὑψωθῇ ἡ δύναμις τῆς ἱερωσύνης.*

(φύλ. 62r-v) *Ἐπιστολὴ προεστῶτος πρὸς γέροντα τέλειον καὶ διακριτικὸν καὶ σοφὸν ἀπὸ τὸν ὁποῖον ζητεῖ νὰ τοῦ λύσῃ καὶ νὰ τοῦ φανερώσῃ κάποια ζητήματα ἀναγκαῖα εἰς παιδαγωγίαν καὶ διάστασιν μοναχῶν.* Ἀρχ. *Πάτερ ἅγιε, παρακαλῶ τὴν ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀγάπην σου νὰ μᾶς φανερώσῃς ἐγγράφως,* τελ. *ἀπὸ ἐκεῖνον ὁποῦ ἔχεις διὰ τὴν ἐδικήν μας ὠφέλειαν.*

(φύλ. 63-69v) *Εὐσύνοπτος εἴδησις καὶ ἀπόκρισις περὶ τῶν ἐρωτηθεισῶν ὑποθέσεων.* Ἀρχ. *Πρέπει εἰς κάθε Χριστιανὸν νὰ φυλάττῃ τοὺς νόμους τοὺς ἐγγράφως παραδεδομένους,* τελ. *καὶ εἰς τὰς μνήμας τῶν ἑορταζομένων ἁγίων εἰς μὲν τὸ κοινὸν δὲν γίνονται, ἐν τοῖς κελλίοις δὲ γίνονται.*

(φύλ. 70-72v) *Περὶ τῶν ἑορτῶν ἐν αἷς ψάλλεται τὸ Θ(εὸ)ς Κ(ύριο)ς αἵτινες διαιροῦνται εἰς μεγάλας, εἰς μέσας καὶ εἰς μικράς*. Ἀρχ. *Εἰδέναι χρὴ ὅτι εἰς τρεῖς τάξεις τεθήσονται αἱ ἐνταῦθα ἑορταί*, τελ. *αἱ δὲ μέσαι σταυρὸν μετὰ κύκλου, αἱ δὲ μικραὶ σταυρὸν μόνον*. Ἕπονται αἱ ἑορταὶ κατὰ σειρὰν τῶν μηνῶν ἀπὸ Σεπτεμβρίου ἕως τὸν Αὔγουστον. Ἐν φύλ. 72v· *Καὶ ταῦτα μὲν περὶ παντὸς τοῦ ἐνιαυτοῦ*. Ἀκολουθεῖ· Ἀρχ. *Τῷ δὲ Σαββάτῳ τῆς* **Τυ***ρινῆς ἀργία κ(αὶ) κατάλυσις εἰς ἰχθὺν καὶ τυρὸν καὶ ᾠόν*, τελ. *καὶ οἶνον μόνον καταλύουσιν*.

Ταῦτα παντα, ἀδελφέ, οὐχ ἁπλῶς κ(αὶ) ὡς ἔτυχεν ἐτίθησαν παρ' ἡμῶν, ὡσάν τις οἰηθείη, ἀλλὰ διαφόροις τυπικοῖς ἐντυχόντες τὴν πραγματείαν τοῦ λόγου διὰ τὴν ὑπακοὴν ἐποιήσαμεν, σὺ δὲ τὰς συνήθεις εὐχὰς τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν προσάγων μὴ διαλίπῃς. Τέλος, τῷ δὲ Θεῷ δόξα.

(φύλ. 73-75v) *Ὅτι τὰς μεγάλας ἑορτὰς δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ δουλεύουν οἱ Χριστιανοὶ χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης. Καὶ ποία εἶναι ἡ μεγάλη ἀνάγκη ὁποῦ εἶναι συγχωρημένον νὰ δουλεύσῃ τινὰς τὰς ἑορτάς; Τοῦ ὁσίου π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμ(ῶν) Ἀγαπίου τοῦ Κρητός.*

(φύλ. 73) *Κ(ε)φ(άλαι)ον α^{ον}*. Ἀρχ. *Ἐὰν κτίζεται ἐκκλησία καὶ ἔχουν φόβον ἀπὸ τοὺς ἀσεβεῖς κριτὰς ἢ ἀπὸ ἄλλην τινὰ ἀνάγκην ἢ χαλάσει κανένα πέραμα*, τελ. *ὁποῦ ἐργάζονται ἀφόβως τὰς ἑορτὰς θρηνοῦσιν αἰώνια.*

(φύλ. 73r-v) *Κ(ε)φ(άλαι)ον β^{ον}. Διὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς*. Ἀρχ. *Ἐπειδὴ κ(αὶ) ἐγράψαμεν εἰς βραχυλογίαν εἰς τὸ α^{ον} κεφάλαιον ὅτι τὰς μεγάλας ἑορτὰς δὲν πρέπει οἱ πιστοὶ νὰ ἐργάζωνται*, τελ. *ἀπὸ τὴν ἀτοπίαν ταύτην διὰ νὰ μὴν παιδευθῆτε αἰώνια.*

(φύλ. 73r-74v) (ἄνευ ἀριθμήσεως) *Αἱ ἑορταὶ τῶν ἐπισήμ(ων) ἁγί(ων) κ(αὶ) αἱ δεσποτικαὶ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ*. Ἀκολουθοῦν αἱ ἑορταὶ κατὰ μῆνα. Εἶτα ἕπεται ἡ σημείωσις (φύλ. 74v-75)· *Τῆς Θεοτόκου τῇ β^{α} τοῦ Ἰουλίου καὶ τὴν λα^{ην} τοῦ Αὐγούστου δὲν ἐγράψαμεν διατὶ ἔχει ἡ Παναγία κ(αὶ) ἄλλες πολλὲς ἑορτές*, τελ. *πρεσβείαις τῆς Θ(εοτό)κου καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ἀμήν. Τέλος, τῷ δὲ Θ(ε)ῷ δόξα.*

(φύλ. 75v) *Ὅτι οἱ ἱερεῖς οἱ μεταδίδοντες τοῖς προσιοῦσι τὰ ἄχραντα μυστήρια κ(αὶ) ἀντὶ τοῦ Κυριακοῦ σώματος ἀνεξετάστως μεταδίδουν αὐτοῖς ἀπὸ τὰς ἐν τῇ προσκομιδῇ προσφερομένας μερίδας μεγάλως ἁμαρτάνουσιν. Ἐκ τοῦ Συμεῶνος Θεσσαλονίκης*. Ἀρχ. *Ἡ παραγγελία τοῦ Κ(υρίο)υ μας εἶναι*, τελ. *πίπτων εἰς τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημα.*

(φύλ. 76-353v) ⟨Ἑρμηνεία εἰς τὴν ἁπλῆν διάλεκτον τῶν ἀποστολικῶν καὶ πατερικῶν κανόνων, ὑπὸ Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Πορταρίας τοῦ Ζαγουρᾶ⟩. Προτάσσεται· *Τοῖς ἐντευξομένοις*. Ἀρχ. *Ἀγκαλὰ κ(αὶ) τὸ παρὸν ἐπιχείρημα θέλει φανῇ*, τελ. *τῶν θεσπισάντ(ων) θεοστηρίκτ(ων) ἀποστόλ(ων) κ(αὶ) θεοπνεύστ(ων) ἁγί(ων) πατέρ(ων) ἐν Χ(ριστ)ῷ Ἰ(ησοῦ) τῷ Κυρίῳ ἡμ(ῶν), ἀμήν. Διονύσιος ἱερομόναχος ὁ ἐκ Πορταρί(ας) τοῦ Ζα-*

γουρᾶ (φύλ. 76-78ᵛ)[1].

(φύλ. 79-89ᵛ) *Πίναξ σὺν Θ(ε)ῷ κατ' ἐπιτομὴν τῶν κεφαλαί(ων) τοῦ κατ(ὰ) πλάτος πίνακος τοῦ παρόντος βιβλίου τῶν ἱερ(ῶν) κανόν(ων).* Τὸ πρῶτον· *Ἀρχὴ τοῦ α.* Τὸ τελευταῖον· *Ἀρχὴ τοῦ ω στοιχείου.*

(φύλ. 90-91) *Πίναξ ἕτερος τῶν ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ ἱερῶν κανόν(ων) κ(αὶ) ἐπιστολῶν κανονικῶν.* Τὸ πρῶτον· *Κανόνες τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης ἁγίας κ(αὶ) οἰκουμενικῆς συνόδου κ'. φύλλ⟨α⟩ ιγ'.* Τὸ τελευταῖον· *Περὶ συνοικεσί(ων) Ματθαίου φυλ. υλα'.*

(φύλ. 91ᵛ-93ᵛ) Λευκά.

(φύλ. 94-118ᵛ) *Πίναξ ἀκριβὴς πάντων τῶν ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ περιεχομένων κανόν(ων).* Τὸ πρῶτον· *Περὶ θεολογί(ας) κ(αὶ) ὀρθοδόξου πίστε(ως).* Τὸ τελευταῖον· *Περὶ τοῦ ἔχοντος γαμετὴν δαιμονιζομένην κ(αὶ) διὰ τοῦτο θέλοντος ἄλλην λαβεῖν.*

(φύλ. 119-123ᵛ) Λευκά.

(φύλ. 124-340) *Νομοκάνονον ἐν ᾧ περιέχονται ἅπαντες οἱ ἐκκλησιαστικοί, ἀποστολικοί, συνοδικοί τε κ(αὶ) πατερικοὶ κανόνες, ἐξηγημένοι εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον.* Τὸ πρῶτον· *Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλ(ων) (α'-πε').* Ἀρχ. *α'. Οἱ ἐπίσκοποι νὰ χειροτονοῦνται ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς ἐπισκόπους.* Τὸ τελευταῖον (φύλ. 131ᵛ)· *πε'.* Ἀρχ. *Ἔστω πρὸς πάντας ὑμᾶς κληρικοὺς ὁμοῦ καὶ λαϊκούς,* τελ. *καὶ αἱ πράξεις ἡμῶν τῶν ἀποστόλων.*

(φύλ. 132-138) *Κανόνες τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς πρώτης συνόδου.* Προτάσσεται πρόλογος· Ἀρχ. *Ἡ ἁγία κ(αὶ) οἰκουμενικὴ πρώτη σύνοδος,* τελ. *κ(αὶ) τῆς ἐν ⟨Ἀ⟩γκύρᾳ κ(αὶ) τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ.* Ἕπονται κανόνες α'-κ'.

Ἀκολουθοῦν κανόνες τῶν λοιπῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, τοπικῶν συνόδων, ἐγκύκλιοι ἐπιστολαὶ καὶ πραγματεῖαι πατέρων καθὼς καὶ ἐγκύκλιοι ἐπιστολαὶ πατριαρχῶν. Τὸ τελευταῖον (φύλ. 339-340)· *Ἐρωτήσεις μερικῶν μοναχ(ῶν) ὁποῦ ἀσκοῦντο ἔξω πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κ(αὶ) ἀποκρίσεις γενόμ(εν)αι ἀπὸ τὴν ἐν Κωνσταντινούπολιν ἁγίαν σύνοδον εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ἁγιωτ(ά)του π(ατ)ριάρχου κυρίου Νικολάου καὶ τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως κυρίου Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ.* Τὸ πρῶτον· *Ἐρώτ(ησις)· Ἀνίσως πρέπει μοναχὸς νὰ ἐμβαίνῃ εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον... κ(αὶ) ὁ ιδ' τῆς ἑβδόμης.* Τὸ τελευταῖον· *Ἀπόκρισις. Δὲν πρέπει νὰ κάμνῃ τίποτες ἀπὸ τὰ εἰρημένα... τῶν λαϊκῶν θέλει ταχθῇ.*

(φύλ. 340ᵛ) Λευκόν.

(φύλ. 341-353ᵛ) *Περὶ τῶν βαθμῶν τοῦ γάμου εἰς πόσους γίνονται τὰ συνοικέσια. Ματθαίου.* Τὸ πρῶτον· Ἀρχ. *Οἱ βαθμοὶ τοῦ γάμου ὠνομάσθησαν βαθμοί,* τελ. *κ(αὶ) εἶναι βαθμοὶ ὀκτώ.* Τὸ τελευταῖον ⟨Πίνακες σχέσεων βαθμῶν συγγενείας⟩· *Γαμβρὸς κ(αὶ) γυναικάδελφος λαμβάνουν δύο ἀδελφάς.* (Ἀκο-

1. Ὁ πρόλογος οὗτος ἐκδίδεται ἐν παραρτήματι τῆς παρούσης μελέτης, σελ. 667-670.

λουθεῖ σχῆμα)· *Πέτρος Μαρία ἀδελφοὶ Γεώργιος Εἰρήνη Ἄ⟨ν⟩να ἀδελφαὶ βαθμ(ὸς) δ' γίνεται. Τέλος τὰ τῶν γάμων σχέδια.*

(φύλ. 354) Κολοφών.

(φύλ. 354v) Λευκόν.

(φύλ. 355) Σημειώσεις.

(φύλ. 355v-334) Λευκά.

(φύλ. 354v) (Πίναξ περιεχομένων διαφόρων θεμάτων).

Κολοφὼν (φύλ. 354)· *Τὸ παρὸν ἱερὸν συνοδικὸν κ(αὶ) πατερικὸν Νομοκάνονον ἐγράφη διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) δαπάνης ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς Διονυσίου ἱερομονάχου ζωγράφου, ὁμοῦ κ(αὶ) ἡ ἀκολουθία ἐντελεστάτη κ(αὶ) ἀρίστ(ως) κεκαλλωπισμ(έν)η τῆς κυρίας ἡμ(ῶν) Θ(εοτό)κ(ου) τῆς Ζωοπαρόχου Πηγῆς κ(αὶ) ἀφιερώθησαν εἰς τὸ παρ' ἐμοῦ μ(ετὰ) πολλ(ῶν) κόπ(ων) κ(αὶ) ἱδρώτων ἀνεργὲν (=ἀνεγερθὲν) μονύδριον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἐν τῇ κ(ατὰ) τὴν ἐπαρχίαν Λητζᾶ κ(αὶ) Ἀγράφ(ων) χώρᾳ Φουρνᾷ τῇ ἐμῇ φίλῃ πατρίδι. Ὅστις δὲ τολμήσοιη ἀποξενῶσαι αὐτὰ ἐκ τοῦ ρηθέντος μονυδρίου τῆς δεσποίνης ἡμῶν Θ(εοτό)κ(ο)υ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς νὰ ἔχῃ ἀντίδικον ἐν τῷ ἀδεκάστῳ κριτηρίῳ τοῦ Κυρίου ἡμ(ῶν) Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ τὴν μεσίτρειαν παντὸς τοῦ κόσμου κυρίαν Θεογεννήτριαν κ(αὶ) τὸν ἀφορισμ(ὸν) πάντ(ων) τῶν θεοκηρύκ(ων) ἀποστόλ(ων) θεοφόρ(ων) τε πατέρ(ων) κ(αὶ) ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Ὅθεν οἱ ἐντυγχάνοντες τούτοις κ(αὶ) ἐν τῷ εἰρημένῳ μονυδρίῳ οἰκοῦντες εὔχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς οὐ μετρίως κοπιάσαντος εἰς τὴν ἀνέγερσιν κ(αὶ) στερέωσιν, καλλωπισμόν τε κ(αὶ) αὔξησιν τοῦ ρηθέντος μονυδρίου πτωχοῦ τε ὄντος κ(αὶ) μ(ετὰ) στενότητος ποιοῦντος θείῳ μόνον κινουμ(έν)ου πόθῳ κ(αὶ) ἔρωτι. Εἰ δέ ποτε συμβῇ νὰ μὴν εὑρίσκεται εἰς αὐτὸ ἄξιον κ(αὶ) συστατικὸν πρόσωπον νὰ φυλάττωνται κ(αὶ) ταῦτα ὁμοῦ μ(ετὰ) τῶν λοιπῶν σκευῶν παρὰ τῶν φιλτάτ(ων) μου συμπατριωτῶν γερόντ(ων) καὶ προεστώτων μέχρις ἂν ἐπιδημήσῃ ἄξιον πρόσωπον· κ(ατὰ) τὸ ,αψμα' σωτήριον ἔτος*[1].

Σημειώσεις διαφόρων. Ἐν φύλ. 46 ἡ σημείωσις διὰ τὸ ἐξομολογητάριον τοῦ Νεοφύτου τοῦ Σιναΐτου· *Ἔλαβε τέλος ὁ πόνος Νεοφύτου |ὃν ἐποίησεν ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις |εἰς ὠφέλειαν ἡμῶν τῶν ὀρθοδόξων.*—(Ἔσω τῆς πρόσθεν πινακίδος τῆς σταχώσεως)· † *τὼ τιμιωτάτω καὶ εὐβγενστάτο κηρηου κυρ δημήτρη* †.—(φύλ. I)· *Τῷ πανιερωτάτῳ λογιωτάτῳ θεοπροβλήτῳ μητροπολίτῃ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Νέων Πατρῶν κυρίῳ κυρίῳ κὺρ Χριστοδούλῳ γονυκλητῶς προσκυνῶ* (διὰ χειρὸς ΙΘ' αἰ., ἐν συνεχείᾳ διαγραφέν).—*278.*—*παπᾶ Δημήτριος Κολαρίνης* (διὰ χειρὸς ΙΘ' αἰ., διὰ μολυβδίδος).—*ἐξομολογητάριον* (διὰ χειρὸς ὁμοίας πρὸς τὴν τῆς σημειώσεως τοῦ φύλ. 355 καὶ τῶν φύλ. II καὶ τοῦ ἀριθ. 278). (φύλ. II) *278.* —*Παπαδημήτριος Κολαρίνης.*—

1. Ὁ κολοφὼν εἶχεν ἐκδοθῇ προγενεστέρως, μετὰ φωτοτυπίας τοῦ κειμένου, ὑπὸ Κ. Θ. Δημαρᾶ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 239 (ἡ φωτ.), 271.

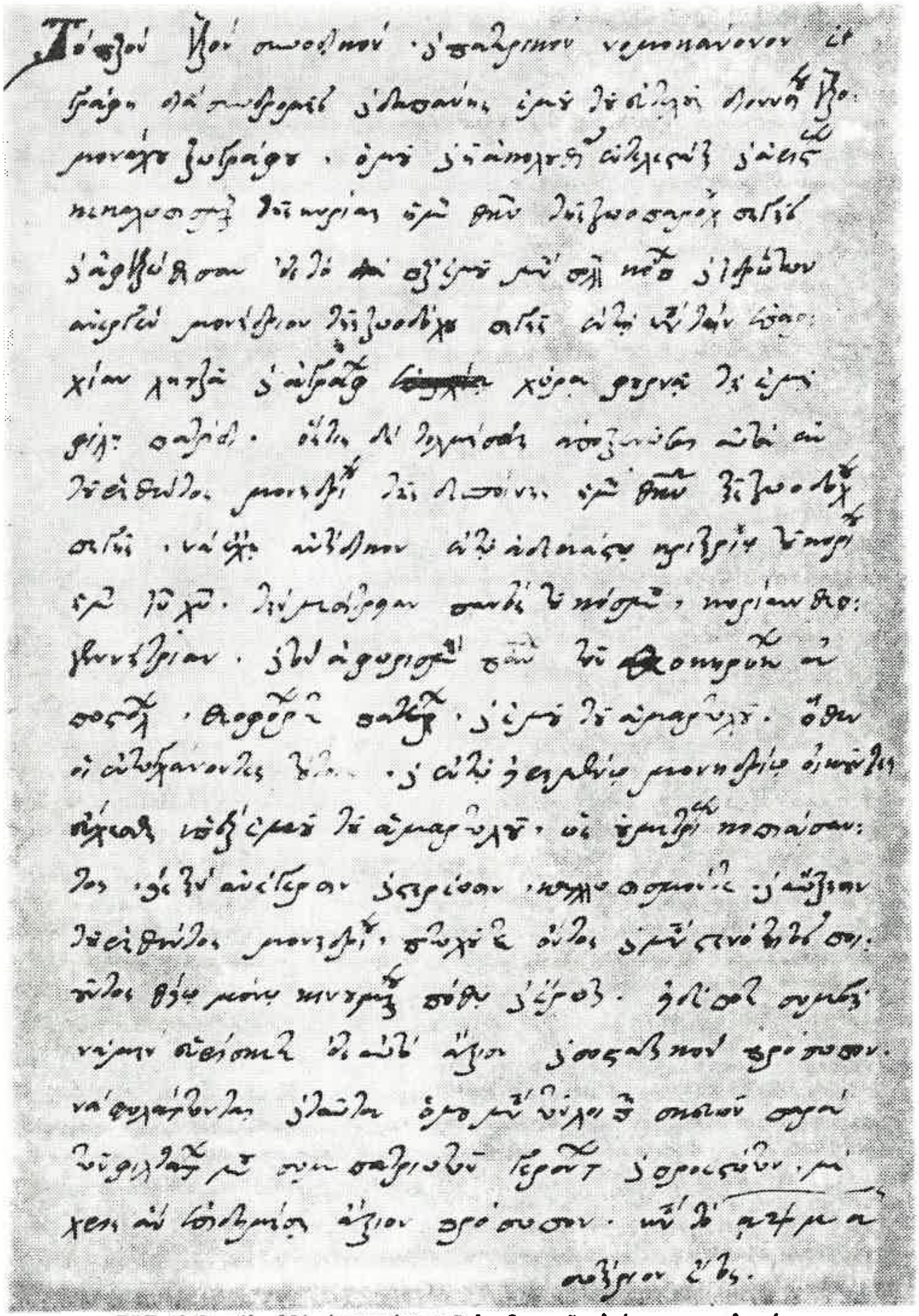

ΕΒΕ 4042, φύλ. 354. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ αὐτόγραφος κολοφών.

(φύλ. 355)· *Ἐν Φουρνᾷ τῇ 28 Ἰουνίου 1884 ὀγδοηκοστοῦ τετάρτου ἔτους ἡμέραν Πέμπτην τῆς ἑβδομάδος· 1884. Ὁ ἐν ἐλαχίστοις ἱερεῦσιν Παπαδημήτριος Κολαρίνης ἐφημέριος τῆς εἰρημένης κωμοπόλεως Φουρνᾶ. Ἐν Φουρνᾷ τῇ 28 Ἰουνίου 1884. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ͵αωπδ' 1884 Παπαδημήτριος Κολαρίνης ἐφημέριος Φουρνᾶς. Νῦν δὲ κ(αὶ) ἐπισκοπικὸς ἐπίτροπος τοῦ Δήμου Κτημενίων καὶ ἐφημέριος Ἁγίου Νικολάου. 1884.*—(φύλ. 372) (καλλιγραφικῶς)· *ὕδωρ τὸ ζωῆρρυτον.*

Ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς, συντάκτης τοῦ πρώτου μέρους τοῦ χειρογράφου, τοῦ Ἐξομολογηταρίου, εἶναι Νεόφυτός τις ἱερομόναχος Σιναΐτης (φύλ. 8-46). Ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον, μητροπολίτην Φιλαδελφείας, ἀφιερωτικῆς ἐπιστολῆς προκύπτει ὅτι ὁ Νεόφυτος οὗτος ἱερομόναχος Σιναΐτης εἶναι σύγχρονος τοῦ Σεβήρου, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται εἰς τὸν θρόνον τοῦ Φιλαδελφείας κατὰ τὰ ἔτη 1577-1616[1].

Ἀλλ' ὅμως ἡ πρὸς τοὺς ἱερομονάχους καὶ πνευματικοὺς πατέρας ἐπακολουθοῦσα (φύλ. 9-11) ἀφιερωτικὴ τοῦ Νεοφύτου ἐπιστολὴ παρέχει πράγματά τινα χρῄζοντα διευκρινήσεων. Ἐν φύλ. 10r-v τοῦ χειρογράφου ὁ Νεόφυτος ἀναφέρεται εἰς βιβλίον τι τοῦ Νικηφόρου Πασχαλέως· «Πρᾶγμα ἀληθινὰ τὴν σήμερον (καθὼς καὶ Νικηφόρος ὁ Πασχαλεὺς εἰς τὸ βιβλίον ὅπου γράφει περὶ ἐξομολογήσεως λέγει θρήνων καὶ κλαυθμῶν ἄξιον....)»[2]. Πρόκειται περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Νικηφόρου τοῦ Πασχαλέως «Ἐξομολογητάριον» τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη, μετὰ τὸν θάνατόν του, τὸ 1673[3]. Πῶς συμβιβάζονται τὰ ἀνωτέρω; Ὁ Γαβριὴλ Σεβῆρος ἔχει ἤδη τὴν 21ην Ὀκτωβρίου 1616 ἀποθάνει καὶ κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου τοῦ Νικηφόρου Πασχαλέως δὲν κατέχει βεβαίως ἀπὸ πολλοῦ πλέον τὸν θρόνον τοῦ Φιλαδελφείας. Ἐὰν ὁ Νεόφυτος Σιναΐτης γνωρίζῃ τὸ βιβλίον τοῦ Νικηφόρου τοῦ Πασχάλεως ἀπὸ τὴν ἔκδοσίν του, τὸ 1673, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀφιερώνῃ τὸ βιβλίον του εἰς τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον.

Ὁ Νικηφόρος Πασχαλεύς, ἱερομόναχος, Κερκυραῖος, εἶναι γνωστὸς ἐπιμελητὴς καὶ διορθωτὴς ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, κυρίως Μηναίων, ἐκδεδομένων ὅλων ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον Πινέλλον τῆς Ἑνετίας[4]. Εἰς τὸν πρό-

---

1. Περὶ τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου βλ. προχείρως Χ. Γ. Π α τ ρ ι ν έ λ η, Γαβριὴλ. Ὁ Σεβῆρος. ΘΗΕ, τόμ. 4, 1964, στῆλ. 117-119.

2. Βλ. κατωτέρω ἐν παραρτήματι κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου, σελ. 666.

3. Ἐξομολογητάριον ὠφέλημον κατὰ πολλὰ καὶ ἀναγκαῖον περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας καὶ ἐξετάσεως τῆς συνειδήσεως ἐκείνων ὁποῦ ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐξομολογηθοῦν ὀρθὰ καὶ πιστά. Συντεθὲν παρὰ Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ Πασχαλέως. Con licenza de' superiori. Ἐνετίησι, παρὰ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, ͵αχογ', σελ. (1)-191+1.

4. Περὶ τοῦ Νικηφόρου Πασχαλέως βλ. προχείρως Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ Ν. Σ ά θ α, Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμψάντων Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς καταλύσεως

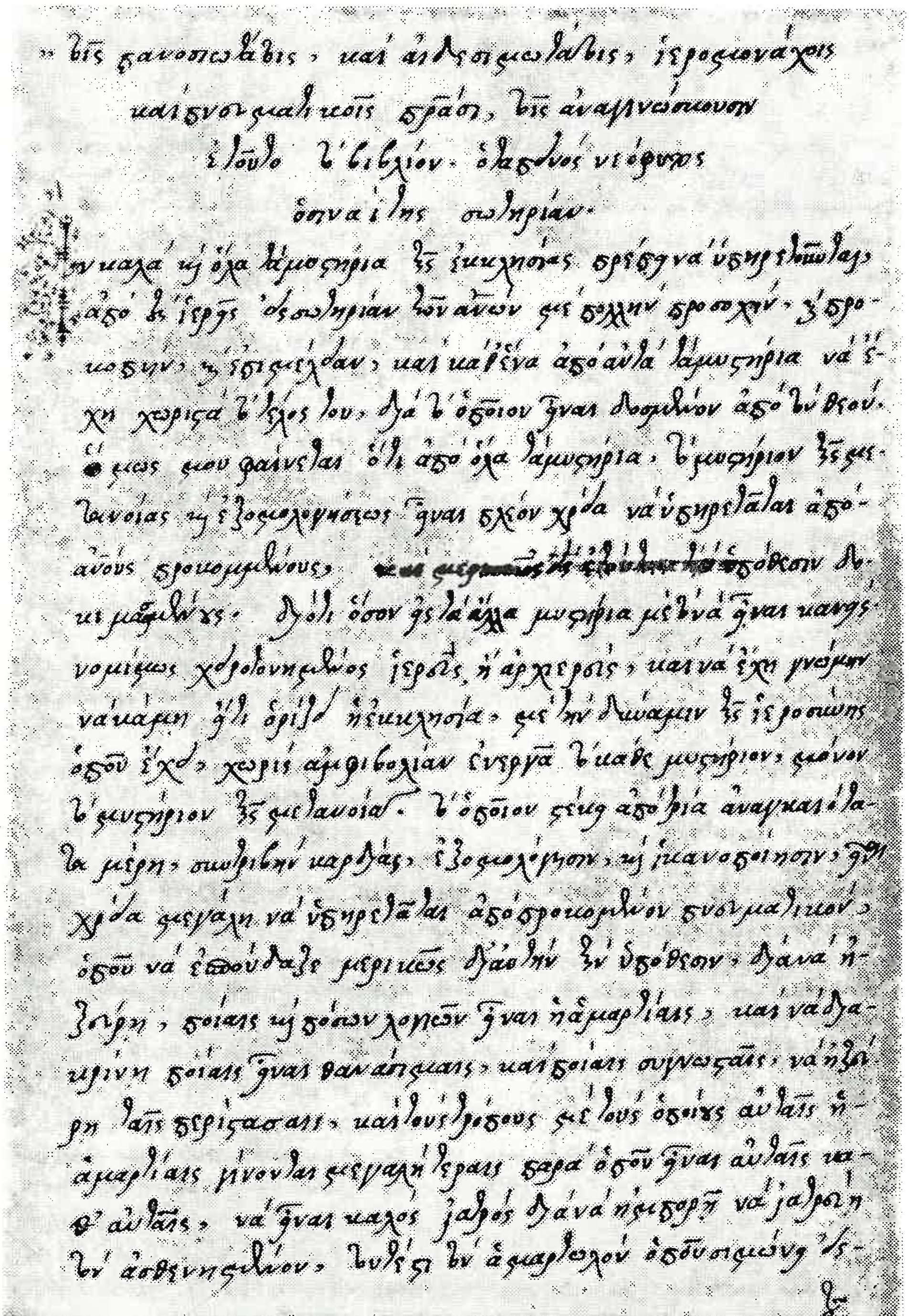
τοῖς πανοσιωτάτοις, καὶ αἰδεσιμωτάτοις, ἱερομονάχοις
καὶ πνευματικοῖς πατράσι, τοῖς ἀναγινώσκουσι
τοῦτο τὸ βιβλίον· ὁ ταπεινὸς νεόφυτος
[illegible] τῆς σωτηρίαν·

Ἂν καλὰ καὶ ὅλα τὰ μυστήρια τῆς ἐκκλησίας πρέπει νὰ ὑπηρετῶνται,
ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς διὰ σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων μὲ πολλὴν προσοχήν, καὶ προ-
κοπήν, ἢ ἐπιμέλειαν, καὶ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ μυστήρια νὰ ἔ-
χῃ χωριστὰ τὸ τέλος του, διὰ τὸ ὁποῖον εἶναι δοσμένον ἀπὸ τὸν θεόν.
ὅμως μοῦ φαίνεται ὅτι ἀπὸ ὅλα τὰ μυστήρια, τὸ μυστήριον τῆς με-
τανοίας καὶ ἐξομολογήσεως εἶναι πλέον χρεία νὰ ὑπηρετῆται ἀπὸ
αὐτοὺς προσεχομένους, ~~[illegible]~~ ὑπόθεσιν [illegible]
[illegible] διότι ὅσον εἰς τὰ ἄλλα μυστήρια μὲ τὸ νὰ εἶναι καὶ
νομίμως χειροτονημένος ἱερεὺς ἢ ἀρχιερεύς, καὶ νὰ ἔχῃ γνώμην
νὰ κάμῃ ὅτι ὁρίζει ἡ ἐκκλησία, μὲ τὴν δύναμιν τῆς ἱερωσύνης
ὁποῦ ἔχει, χωρὶς ἀμφιβολίαν ἐνεργᾶ τὸ καθὲ μυστήριον, μόνον
τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀπὸ τρία ἀναγκαῖα τὰ
μέρη, συντριβὴν καρδίας, ἐξομολόγησιν, καὶ ἱκανοποίησιν, εἶναι
χρεία μεγάλη νὰ ὑπηρετᾶται ἀπὸ προκομμένον πνευματικόν,
ὁποῦ νὰ ἐξετάζῃ μερικῶς διὰ ὅλην τὴν ὑπόθεσιν, διὰ νὰ ἠ-
ξεύρῃ, ποῖαις καὶ πόσων λογιῶν εἶναι ἡ ἁμαρτίαις, καὶ νὰ δια-
κρίνῃ ποῖαις εἶναι θανάσιμαις, καὶ ποῖαις συγγνωσταῖς, νὰ ἠξεύ-
ρῃ τὰς περιστάσεις, καὶ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους αὐταῖς ἡ
ἁμαρτίαις γίνονται μεγαλήτεραις παρὰ ὁποῦ εἶναι αὐταῖς κα-
θ' αὐταῖς, νὰ εἶναι καλὸς ἰατρὸς διὰ νὰ ἠμπορῇ νὰ ἰατρεύῃ
τὸν ἀσθενημένον, τουτέστι τὸν ἁμαρτωλὸν ὁποῦ [illegible]

ΕΒΕ 4042, φύλ. 9. Νεοφύτου τοῦ Σιναΐτου πρόλογος.

λογον τοῦ Ἐξομολογηταρίου «τοῖς εὐσεβεστάτοις Χριστιανοῖς» ὁ Νικηφόρος Πασχαλεὺς λέγει· «δεύτερον καὶ μέγα φορτίον δυσβάστακτον νὰ ἐπιχειρίσθηκα προστάξει τοῦ πανιερωτάτου Δεσπότου καὶ σοφωτάτου διδασκάλου καὶ γέροντος κυρίου Θεοφάνους Φιλαδελφείας τοῦ Ξενακίου, τοῦ νῦν ἐνταυθοῖ προεδρεύοντος εἰς μεγάλην ἀγωνίαν καὶ φόβον εὑρέθηκα». Ἑπομένως ὁ Νικηφόρος Πασχαλεὺς συνέταξε τὸ Ἐξομολογητάριόν του ἐπὶ μητροπολίτου Φιλαδελφείας Θεοφάνους Ξενάκη (1617-1632), διαδόχου τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου[1].

Ἐξ ἄλλου Νεόφυτον ἱεροδιάκονον τοῦ μητροπολίτου Φιλαδελφείας (τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου) γνωρίζομεν ἐπιμελητὴν τῆς ἐκδόσεως Τυπικοῦ ὑπὸ τοῦ οἴκου Ἀντωνίου Πινέλλου, τὸ 1615[2]. Ἆρά γε εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον μὲ τὸν ἡμέτερον Νεόφυτον ἱερομόναχον Σιναΐτην;

Ἴσως κάποια ἑρμηνεία εὐρυτέρα τοῦ χωρίου τοῦ Νεοφύτου μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν λύσιν. Λέγει ὁ Νεόφυτος εἰς τὴν πρὸς ἱερομονάχους καὶ πνευματικοὺς πατέρας ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἀφιερωτικὴν ἐπιστολήν· «καθὼς καὶ Νικηφόρος ὁ Πασχαλεὺς εἰς τὸ βιβλίον ὅπου γράφει περὶ ἐξομολογήσεως λέγει»[3]. Ὁ Νεόφυτος Σιναΐτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Νικηφόρος Πασχαλεὺς «γράφει» βιβλίον εἰς τὸ ὁποῖον «λέγει» τὴν παρεχομένην ἐξ αὐτοῦ φράσιν. Εἶναι δυνατὸν τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι ὁ Νεόφυτος Σιναΐτης δὲν εἶδε κατ᾽ ἀνάγκην τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου, τὸ 1673, ἀλλ᾽ ὅτι εἶχεν ἰδεῖ τοῦτο χειρόγραφον, ἐνῷ ὁ Νικηφόρος Πασχαλεὺς τὸ συνέτασσεν; Ἐφ᾽ ὅσον δειχθῇ ὅτι ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Νεόφυτος ἱεροδιάκονος τοῦ Σεβήρου εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον μὲ τὸν Νεόφυτον Σιναΐτην, ὁπότε τόσον ὁ Νεόφυτος ὅσον καὶ ὁ Νικηφόρος Πασχαλεὺς ἐργάζονται εἰς τὸν αὐτὸν ἐκδοτικὸν οἶκον, τὸν Ἀντώνιον Πινέλλον, ἴσως εὐσταθήσῃ ἡ ἄποψις ὅτι ὁ Νεόφυτος εἶδε χειρόγραφα τοῦ Πασχαλέως. Ὁπότε αἴρεται ἡ χρονολογικὴ δυσχέρεια. Ἐξ ἄλλου μεταξὺ τοῦ παρεχομένου ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου χωρίου καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἐξομολογηταρίου τοῦ Νικηφόρου Πασχαλέως ὑπάρχουν μεγάλαι διαφοραὶ δικαιολογούμεναι ἴσως, ἐὰν εὐσταθήσῃ ἡ ἀνω-

---

τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας (1453-1821). Ἐν Ἀθήναις 1868, σελ. 408. Ὁ Νικηφόρος Πασχαλεὺς ἐπεμελήθη τῆς ἐκδόσεως Μηναίων Δεκεμβρίου (1602), Ἰουλίου (1623), Μαΐου (1625), Φεβρουαρίου, Ἰουνίου, Αὐγούστου, Νοεμβρίου (1626), Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου (1628).

1. Βλ. Παν. Γ. Νικολοπούλου, Φιλαδέλφεια. Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία. ΘΗΕ, τόμ. 11, 1967, στήλη 1036. Καὶ ὁ Θεοφάνης Ξενάκης ὑπῆρξεν ἐπιμελητὴς ἐκδόσεως Μηναίων. Βλ. Κ. Ν. Σάθα, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 403 (ὅπου πρέπει νὰ διορθωθῇ ἡ χρονολογία ἀνόδου του εἰς τὸν μητροπολιτικὸν τῆς Φιλαδελφείας θρόνον ἀπὸ 1607 εἰς τὸ ὀρθὸν 1617).

2. Κ. Ν. Σάθα, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 404.

3. Βλ. κατωτέρω ἐν παραρτήματι κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου, σελ. 666.

τέρω ἄποψις[1].

Ὅπως καὶ ἐὰν ἔχουν τὰ πράγματα ὁ Νεόφυτος Σιναΐτης πρέπει νὰ ζῇ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γαβριὴλ Σεβήρου. Ὁ ἴδιος δηλώνει εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφιερωτικὴν ἐπιστολὴν ὅτι ἦτο τρόφιμος τοῦ ἐν Ἑνετίᾳ «Ἑλληνομουσείου»[2]. Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς σχολῆς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἱδρύσει ὁ Γαβριὴλ Σεβῆρος[3]. Ἐπίσης εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς διαφόρους ποιμαντορικὰς ἀποστολάς[4]. Δυστυχῶς οὐδὲν περισσότερον γνωρίζομεν περὶ τοῦ ἀνδρός. Ἴσως γνωσθοῦν πλείονα ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱ. Μ. Σινᾶ.

Τὸ δεύτερον μέγα κείμενον τὸ παραδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ὑπ' ὄψει χειρογράφου κώδικος (φύλ. 76-353v) εἶναι Νομοκάνονον ἐν ᾧ περιέχονται οἱ ἐκκλησιαστικοί, ἀποστολικοί, συνοδικοί τε καὶ πατερικοὶ κανόνες ἐξηγημένοι εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον. Ἀπὸ τὴν ἀφιερωτικὴν ἐπιστολὴν «Τοῖς ἐντευξομένοις» πιστοῦται ὅτι τὴν ἐξήγησιν εἰς τὴν ἁπλῆν διάλεκτον ἐπραγματοποίησεν ὁ «Διονύσιος ἱερομόναχος ἐκ Πορταρίας τοῦ Ζαγουρᾶ», ὁ ὁποῖος ἐπλούτισε τὴν συλλογὴν καὶ μὲ χρησίμους πίνακας πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἀναγνωστῶν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἀνωτέρω Διονύσιος ἱερομόναχος ἐκ Πορταριᾶς τῆς Ζαγορᾶς ταυτίζεται πρὸς τὸν γνωστὸν ἑρμηνευτὴν καὶ ἐκδότην τοῦ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου Διονύσιον τὸν Ζαγοραῖον.

Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμ. 63 κώδικα τοῦ Κυριακοῦ τῆς Ἁγίας Ἄννης τοῦ Ἁγίου Ὄρους, σελ. 653, παρέχεται ἡ ἑξῆς σημείωσις· «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου, πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος τῆς Ξηροκέρκου, νεωστὶ μεταγλωττισθεὶς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον παρὰ Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Πορταριᾶς τοῦ Ζαγορᾶ»[5]. Ὁ προσδιορισμὸς

---

1. Τὸ σχετικὸν κείμενον εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1673 ἔχει ὡς ἑξῆς (σελ. 11)· «καὶ μάλιστα τινὲς ὁποῦ ἀντὶς νὰ καταγινώσκουσι τὸν ἑαυτόν τους αἰτιῶνται μὲ διάφορες πρόφασες πρᾶγμα ἀληθινὰ θρήνους ἄξιον καὶ ἐχρήζετον τώρα ἕνας ἄλλος Ἱερεμίας νὰ κλαύσῃ τὴν δυστυχίαν ὁποῦ εὑρίσκεται εἰς τὸ σοφὸν τῆς Ἑλλάδος γένος καὶ ἐνδοξότατον εἰς τόσον πυκνὸν σκότος ὁποῦ εὑρισκόμεστεν παρόμοιον ἐκείνου τῆς Αἰγύπτου τότε αἰσθητικὸν ἀλλὰ καὶ χειρότερον, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ ἔβλαπτε σώματα, ἀμὴ τοῦτο καὶ ψυχάς».

2. Καὶ ἄλλην ἀνακρίβειαν παρέχει ὁ Νεόφυτος Σιναΐτης ἀναφέρων ὅτι τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνομουσεῖον ἵδρυσεν ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος, πρᾶγμα τελείως ἀπαράδεκτον. Πάντως εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι πιθανῶς ἀποδίδει κάποιαν κυκλοφορουμένην τότε παράδοσιν.

3. Βλ. προχείρως Ἀ θ α ν α σ ί ο υ Ε. Κ α ρ α θ α ν ά σ η, Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας. Θεσσαλονίκη 1975, σελ. 27, 44.

4. Βλ. κατωτέρω ἐν παραρτήματι κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου, σελ. 666.

5. Γ ε ρ α σ ί μ ο υ μ ο ν α χ ο ῦ Μ ι κ ρ α γ ι α ν ν α ν ί τ ο υ, Κατάλογος χει-

τοῦ τόπου καταγωγῆς τοῦ Διονυσίου ἱερομονάχου γίνεται ἀκριβῶς μὲ τὴν ἰδίαν διατύπωσιν ἡ ὁποία παρέχεται καὶ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου κώδικος.

Ἑπομένως, πέρα τοῦ προσδιορισμοῦ καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ συντάκτου τῆς ἐξηγήσεως τοῦ Νομοκάνονος τούτου, προσγράφεται εἰς τὸν Διονύσιον Ζαγοραῖον καὶ νέον ἔργον, τέως ἄγνωστον, ἡ ἐξήγησις τῆς Συλλογῆς πατερικῶν καὶ συνοδικῶν κειμένων τοῦ νῦν κώδικος ΕΒΕ 4042, παραλλήλως πρὸς τὸ ἄλλο γνωστὸν ἔργον τοῦ Διονυσίου Ζαγοραίου, τὴν ἐξήγησιν τῶν ἔργων τοῦ Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου[1].

Ἡ ἐξήγησις τῆς συλλογῆς τῶν κειμένων αὐτῶν εἰς τὴν ἁπλῆν γλῶσσαν ἔγινε κατ' ἐντολὴν Δαμασκηνοῦ τινος ἐκ Γομάτου Θεσσαλονίκης, πνευματικοῦ πατρὸς παντὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Διονύσιος Ζαγοραῖος εἰς τὴν ἀφιερωτικὴν «τοῖς ἐντευξομένοις» ἐπιστολήν του ἀναφέρει[2]. Ὁ Δαμασκηνὸς οὗτος ἀκμάζει τὴν ἰδίαν μὲ τὸν Διονύσιον Ζαγοραῖον ἐποχήν, τὸν ΙΗ' αἰ., καὶ πρέπει νὰ εἶναι εἴτε ὁ Πρῶτος τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἐὰν ὑπῆρχεν ἀκόμη τότε ὁ θεσμός, εἴτε ὁ Πρωτεπιστάτης εἴτε ὁ μητροπολίτης Ἱερισσοῦ, ἔχων τὴν πνευματικὴν ἐπιστασίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Δυστυχῶς δὲν κατώρθωσα νὰ εὕρω πλείονα στοιχεῖα.

Εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ πρώτου ἔργου, τοῦ ἐξομολογηταρίου τοῦ Νεοφύτου τοῦ Σιναΐτου, προσετέθησαν καὶ ἄλλα κείμενα, ἐντολῇ προφανῶς τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Νεοφύτου, ἀλλὰ προέρχονται ἄλλοθεν.

Οἱ δύο τύποι συμμαρτυριῶν καὶ ὁ τύπος τοῦ ἐνταλτηρίου, οἱ παρατιθέμενοι εἰς τὰ φύλ. 40-41, πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Νεοφύτου, ἀλλ' ἔχουν ἐκσυχρονισθῆ κατὰ τὰς χρονολογίας τὰς ὁποίας παρέχουν —͵αψλθ'— προφανῶς ἐξ ἐπιθυμίας τοῦ Διονυσίου νὰ προσαρμόσῃ οἰκειότερον πρὸς τὴν ἐποχήν του τὰ βασικὰ ταῦτα διὰ τὸν διορισμὸν πνευματικοῦ πατρὸς ἔγγραφα.

Τὸ ἐξομολογητάριον τοῦ Νεοφύτου Σιναΐτου καταλήγει εἰς τὸ φύλλον 46, ὡς ἐκ τῆς παρεχομένης σημειώσεως δηλοῦται· «Ἔλαβε τέλος ὁ πόνος Νεοφύτου ὃν ἐποίησεν ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις εἰς ὠφέλειαν ἡμῶν τῶν ὀρθοδόξων».

Τὰ πρόσθετα εἰς τὸ πρῶτον μέρος κείμενα προέρχονται, ὅπως ἐν ἀρχῇ δηλοῦται, ἐκ τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως· (φύλ. 46v)· *Ἤμειψε ταυτὶ πρὸς σύνοψιν Ματθαῖος*. Πρόκειται περὶ διαφόρων κανονικῶν κειμένων σχετικῶν

ρογράφων κωδίκων τοῦ Κυριακοῦ τῆς ἐν Ἄθῳ Σκήτης τῆς Ἁγίας Ἄννης. ΕΕΒΣ, τόμ. Λ' (1960-1961), σελ. 522.

1. Περὶ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ζαγοραίου βλ. προχείρως Κ. Χ(αραλαμπίδου), Διονύσιος. Ὁ Ζαγοραῖος. ΘΗΕ, τόμ. 5, 1964, στήλη 82.

2. Βλ. κατωτέρω ἐν παραρτήματι κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου, σελ. 668.

πρὸς τὴν ἐξομολόγησιν, ζητήματα τοῦ γάμου, θέματα λατρείας καὶ ἑορτῶν.

Τὸ ἀνακῦπτον ζήτημα εἶναι ἡ ἀναζήτησις τοῦ ἐξηγητοῦ εἰς τὴν ἁπλῆν γλῶσσαν. Ἐφ' ὅσον τὰ κείμενα αὐτὰ δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Νεοφύτου τοῦ Σιναΐτου (οὔτε βεβαίως εἰς τὸ ἀκολουθοῦν ἔργον τοῦ Διονυσίου τοῦ Ζαγοραίου) ποῖος ἐξήγησε ταῦτα; Ἀσφαλῶς τὸ θέμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν μέλλουσαν ἔρευναν. Πάντως τὰ κείμενα αὐτὰ δὲν ἐτέθησαν τυχαίως ἐκεῖ. Τοῦτο δηλοῖ ἡ σημείωσις τοῦ φύλ. 72v· «Ταῦτα πάντα, ἀδελφέ, οὐχ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἐτίθησαν παρ' ἡμῶν, ὡσάν τις οἰηθείη, ἀλλὰ διαφόροις τυπικοῖς ἐντυχόντες τὴν πραγματείαν τοῦ λόγου διὰ τὴν ὑπακοὴν ἐποιήσαμεν, σὺ δὲ τὰς συνήθεις εὐχὰς τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν προσάγων μὴ διαλίπῃς. Τέλος, τῷ δὲ Θεῷ δόξα». Ἀσφαλῶς ὁ κατ' ἐντολὴν τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ γράφων τὸν κώδικα καὶ ὑπακούων εἰς αὐτὸν εἶναι καὶ ὁ συλλέκτης τῶν διαφόρων τούτων κειμένων.

Ἐν φύλ. 73-75v παρέχονται κείμενα ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν· «Ὅτι τὰς μεγάλας ἑορτὰς δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ δουλεύουν οἱ Χριστιανοὶ χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης. Καὶ ποία εἶναι ἡ μεγάλη ἀνάγκη νὰ δουλεύσῃ τινὰς τὰς ἑορτάς. Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀγαπίου τοῦ Κρητός». Ἐν συνεχείᾳ παρέχεται κείμενον χαρακτηριζόμενον κεφάλαιον α' (καὶ ἀρχόμενον· Ἐὰν κτίζεται ἐκκλησία), ἀκολούθως δὲ ἕτερον κείμενον χαρακτηριζόμενον κεφάλαιον β' καὶ ἐπιγραφόμενον· Διὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς, τὸ ὁποῖον ἄρχ. Ἐπειδὴ καὶ ἐγράψαμεν εἰς βραχυλογίαν. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἕπεται, ἄνευ ἀριθμήσεως, κείμενον μὲ τὴν ἐπιγραφήν· Αἱ ἑορταὶ τῶν ἐπισήμων ἁγίων καὶ δεσποτικαὶ ἑορταί, ὅπου καταγράφονται αἱ μεγάλαι ἑορταί.

Πρόκειται περὶ τοῦ ΙΒ' κεφαλαίου τοῦ ἔργου τοῦ Ἀγαπίου Λάνδου «Γεωπονικὸν» τὸ ὁποῖον τὸ πρῶτον ἐξεδόθη τῷ 1643[1]. Ἀλλ' ὁ Ἀγάπιος Λάνδος παρέχει εἰς τὴν ἔκδοσίν του ἐν ἀρχῇ τὸ κεφάλαιον α' τῆς παραδόσεως τοῦ ἡμετέρου κώδικος, τὰ δὲ ὑπόλοιπα ὑπάρχουν εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου τοῦ Ἀγαπίου Λάνδου καὶ μάλιστα ὡς κεφάλαιον σκη'.

Ὁ κολοφὼν τοῦ χειρογράφου, αὐτόγραφος τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, παρέχει τὴν πολύτιμον πληροφορίαν ὅτι κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ δὲν ἐγράφη μόνον ὁ ὑπ' ὄψει νομοκανονικὸς κῶδιξ, ἀλλὰ καὶ ἕτερος κῶδιξ παραδίδων ἀκολουθίαν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Τὸ θέμα συνεζητήθη πολλάκις καὶ ἀνεζητεῖτο ἀκολουθία τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ καὶ ἐκδοθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ[2]. Ὅμως ἡ σημείωσις

1. Περὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Γεωπονικοῦ βλ. Δέσποινας Δ. Κωστούλα, Ἀγάπιος Λάνδος ὁ Κρής. Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ ἔργου του. Ἰωάννινα 1983, σελ. 126-141.

2. Βλ. Χ. Σ. Χατζηθάνου, Διονυσίου ἱερομονάχου Κῶδιξ..., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 8 (εἰς τὴν ἔκδοσιν 1938). Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Φουρνᾶς..., ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 12. Ἐπίσης Π. Βασιλείου, ἔνθ' ἀνωτ., στῆλαι 62, 63.

τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ εἶναι σαφής· *Τὸ παρὸν ἱερὸν... ἐγράφη διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς Διονυσίου ἱερομονάχου ζωγράφου, ὁμοῦ καὶ ἡ ἀκολουθία ἐντελεστάτη καὶ ἀρίστως κεκαλλωπισμένη τῆς κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς...»*. Ὁ Διονύσιος δὲν συνέγραψεν ἀκολουθίαν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἀλλ' ἐδαπάνησε διὰ τὴν κατ' ἐντολήν του ἀντιγραφὴν γνωστῆς ἤδη ἀκολουθίας. Ἑπομένως πρέπει νὰ παύσῃ ἡ ἀναζήτησις ἀκολουθίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς συνταχθείσης ὑπὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ ἢ ἐκδοθείσης ὑπ' αὐτοῦ. Ἡ ζήτησις πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς χειρογράφου ἐκείνης ἀκολουθίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἡ ὁποία ἐγράφη κατ' ἐντολὴν καὶ δαπάναις τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ὅπως καὶ ὁ νῦν παρουσιαζόμενος νομοκανονικὸς κῶδιξ ΕΒΕ 4042[1].

Ἐκ τῶν λοιπῶν σημειώσεων πληροφορούμεθα (φύλ. ἔσω τῆς πρόσθεν πινακίδος τῆς σταχώσεως, φύλ. Ι, ΙΙ, 355) ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1884 ὁ ἐφημέριος Φουρνᾶς Δημήτριος Κολαρίνης, ὡς ἐφημέριος τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἦτο κτήτωρ τοῦ ἡμετέρου κώδικος πρὶν ἢ ὁ ἀρχιμανδρίτης Δημήτριος Μπάζας μεταφέρῃ εἰς τὸν Δημοτικὸν Σχολεῖον τὰ σῳζόμενα χειρόγραφα καὶ ἔντυπα τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Φουρνᾶς[2].

Εἰς φύλ. Ι, διὰ χειρὸς ΙΗ΄-ΙΘ΄ αἰ., παρέχεται σημείωσις, διαγεγραμμένη μεταγενεστέρως, ὅπου ἀναφέρεται Χριστόδουλός τις, μητροπολίτης Νέων Πατρῶν. Οὐδαμοῦ ἀλλοῦ εὗρον μνημονευόμενον τὸν ἄνδρα.

Ἐνδιαφέρον θέμα πρὸς ἐξέτασιν εἶναι ποῦ ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ εὗρε τὰ πρότυπα τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα κατ' ἐντολήν του ἀντεγράφησαν εἰς τὸν παρουσιαζόμενον νῦν κώδικα. Ἰδιαιτέρως τὸ Ἐξομολογητάριον τοῦ Νεοφύτου τοῦ Σιναΐτου καὶ τὴν Νομοκανονικὴν Συλλογὴν τοῦ Διονυσίου τοῦ Ζαγοραίου.

Ἄλλα χειρόγραφα τοῦ Ἐξομολογηταρίου τοῦ Νεοφύτου τοῦ Σιναΐτου δὲν γνωρίζομεν, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν ταῦτα νὰ λανθάνουν εἴτε διότι δὲν ἔχουν καταλογογραφηθῆ εἴτε διότι ἔχουν καταγραφῆ μὲ ἄλλας ἐπιγραφὰς καὶ δὲν εἶναι εὔκολος ἡ ταύτισίς των μόνον ἐκ τῶν καταλόγων. Πρέπει νὰ συνεξετασθοῦν τὰ ὁμοειδῆ ἐξομολογητάρια, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ καταλήξωμεν εἰς ἐποικοδομητικὰς ἀπόψεις.

---

1. Ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ εἶναι ἐκδότης ἄλλης ἀκολουθίας, τοῦ νεομάρτυρος Σεραφεὶμ ἀρχιεπισκόπου Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου, τὴν ὁποίαν ἐπλούτισε καὶ μὲ διάφορα ἐπιγράμματα. Πρόκειται περὶ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως (ἡ πρώτη κατὰ σύνθεσιν τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου, τὸ 1740) τῆς γενομένης κατὰ τὸ 1745.

2. Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἀρχιμ. Δημητρίου Σ. Μπάζα βλ. Χ. Σ. Χατζηθάνου, Διονυσίου ἱερομονάχου Κῶδιξ..., ἔνθ' ἀνωτ., ἔκδ. 1963, σελ. 9.

Διὰ τὴν Ἐξήγησιν τῶν διαφόρων πατερικῶν καὶ ἀποστολικῶν κανόνων τοῦ Διονυσίου τοῦ Ζαγοραίου, ἤδη ὁ C. E. Zachariae von Linghenthal εἶχεν ἐπισημάνει εἰς τὴν Ἱ. Μ. Δοχειαρίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους τὸ ἑξῆς χειρόγραφον· «Ἐξήγησις τῶν Ἱερῶν καὶ θείων κανόνων... μετενεχθέντων ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως εἰς τὴν κοινὴν μετὰ μερικῆς παραφράσεως παρὰ Διονυσίου ἱερομονάχου. Ἀρχ. Ἡ δήλωσις τῶν λόγων σου». Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐχρονολόγει τῷ 1750[1].

Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ τοῦ νῦν Δοχειαρίου 84 κώδικος, τὸν ὁποῖον ὁ Σπ. Λάμπρος περιέγραψεν ὡς ἑξῆς· «Ἐξήγησις τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων τῶν τε ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων Πατέρων μετενεχθέντων ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν κοινὴν μετὰ μερικῆς παραφράσεως παρὰ Διονυσίου ἱερομονάχου». Ἐχρονολόγει ὁ Σπ. Λάμπρος τὸν ΙΖ΄ αἰ[2].

Ἡ περιγραφὴ τοῦ Σπ. Λάμπρου φέρει τὸν κώδικα τῆς Ἱ. Μ. Δοχειαρίου πλησιέστερον πρὸς τὸν ἡμέτερον. Ἐὰν δειχθῇ ὅτι τὸ κείμενον τοῦ ἡμετέρου κώδικος ταυτίζεται πρὸς τὸ τοῦ κώδικος τῆς Ι. Μ. Δοχειαρίου καὶ ὅτι ὁ Διονύσιος ἱερομόναχος τοῦ ἁγιορειτικοῦ χειρογράφου εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Διονύσιον τὸν ἐκ Πορταρίας τοῦ Ζαγορᾶ, τὸν Ζαγοραῖον, τότε βεβαίως ἐπικυροῦται ἡ ἁγιορειτικὴ καταγωγὴ τοῦ προτύπου τοῦ κώδικος ὁ ὁποῖος ἐγράφη κατ' ἐντολὴν τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ καὶ ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται διὰ τῆς παρούσης ἐργασίας[3].

Σημαντικὴ εἶναι ἡ παράθεσις τῆς χρονολογίας —1741— εἰς τὸν αὐτόγραφον τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ κολοφῶνα τοῦ κώδικος ΕΒΕ 4042. Γνωρίζομεν ὅτι τὸ 1743 ἡ ἵδρυσις τῆς Ἱ. Μ. Ζωοδόχου Πηγῆς Φουρνᾶς ὑπὸ τοῦ Διονυσίου ἔχει συντελεσθῆ καὶ ἐγκαινιάζεται παρουσίᾳ τοῦ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων Κωνσταντίου[4]. Δύο σημαντικὰς ἀποστολὰς εἶχε θέσει ὁ Διονύσιος διὰ τὸ «μονύδριόν» του· τὴν πνευματικὴν χειραγώγησιν τῶν κατοίκων τῶν πέριξ χωρίων, κυρίως διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, καὶ τὴν

1. C. E. Zachariae, D.J.U., Historiae Juris Graeco-Romani delineatio. Cum appendice ineditorum. Auctore C. E. Z...., D.J.U. Heidelbergensi. Heidelbergae 1839, σελ. 93-94.

2. Σπυρίδωνος Π Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἑλληνικῶν κωδίκων. Τόμ. Α΄. Ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας 1895, σελ. 244.

3. Πλὴν τῶν ἄλλων χρήζουν περαιτέρω ἐρεύνης ὅσα ἀναφέρει ὁ Διονύσιος Ζαγοραῖος εἰς τὸν πρόλογόν του «τοῖς ἐντευξομένοις» περὶ τοῦ καταδικασθέντος διὰ τὴν κρεατοφαγίαν του ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου, τοῦ ἀκμάσαντος ἑκατὸν καὶ πλέον ἔτη πρὸ τῆς εὐσεβεστάτης αὐτοκρατείρας Θεοφανοῦς. Οὐδαμοῦ ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν λόγων καθαιρέσεως Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ, ἐὰν αὐτὸς ὑπονοεῖται, κρεατοφαγία, οὔτε ἤκμασε πλέον τῶν ἑκατὸν ἐτῶν πρότερον τῆς εὐσεβεστάτης Θεοφανοῦς, πρώτης συζύγου τοῦ Λέοντος τοῦ ϛ΄ τοῦ Σοφοῦ.

4. Π Βασιλείου, ἔνθ' ἀνωτ., στήλ. 62.

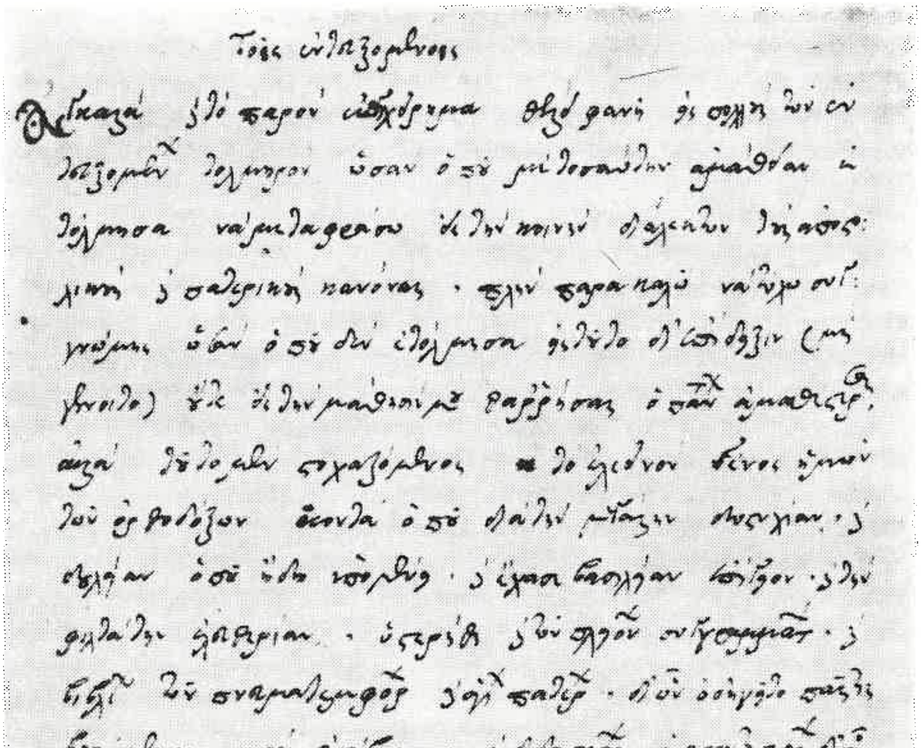

ΕΒΕ 4042, φύλ. 76. Διονυσίου τοῦ Ζαγοραίου πρόλογος.

παιδείαν τῶν τέκνων των[1]. Διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς πρώτης ἀποστολῆς ἐχρειάζετο σημαντικὸν βοήθημα διὰ τὸν πνευματικὸν ὁ ὁποῖος θὰ ἀνελάμβανε τὸ ἔργον τῆς ἐξομολογήσεως· Ἐξομολογητάριον καὶ συλλογὴν κανονικῶν διατάξεων διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν διαφορῶν τῶν κατοίκων ἢ ἄλλων προβλημάτων. Πρὸς τοῦτο διέταξε τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ κώδικος τὸν ὁποῖον ἐπαρουσιάσαμεν διὰ τῆς παρούσης μελέτης. Αἱ λειτουργικαὶ ἀνάγκαι τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἀπῄτουν πλὴν τῶν ἄλλων τὴν ἀκολουθίαν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Καὶ εἰς τοῦτο ἀπέβλεψεν ὁ Διονύσιος, ὅπως πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ κολοφῶνος τοῦ νῦν ΕΒΕ 4042 κώδικος. Ἑπομένως ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ ἦτο ἤδη ἕτοιμος διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ μονυδρίου του ἀπὸ τοῦ ἔτους 1741. Ἐκ τῆς διαπιστώσεως αὐτῆς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν πέρα τῆς πνευματικῆς φυσιογνωμίας καὶ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ ἦτο προικισμένος[2].

Ἀκολούθως, ἐν εἴδει παραρτήματος, ἐκδίδονται· α΄) Νεοφύτου τοῦ Σιναΐτου, ἱερομονάχου, ἡ προσφωνητικὴ πρὸς Γαβριὴλ Σεβῆρον ἐπιστολή, ἐκ τοῦ κώδικος νῦν ΕΒΕ 4042, φύλ. 8r-v· β΄) Τοῦ αὐτοῦ Νεοφύτου ὁ πρὸς τοὺς ἱερομονάχους καὶ πνευματικοὺς πατέρας ἀπευθυνόμενος πρόλογος τοῦ Ἐξομολογηταρίου του, ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος, φύλ. 9-11 καὶ γ΄) Διονυσίου τοῦ ἐκ Πορταριᾶς τῆς Ζαγορᾶς, γνωστοτέρου ὡς Ζαγοραίου, ἱερομονάχου, πρόλογος τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης Ἑρμηνείας ἱερῶν ἀποστολικῶν, συνοδικῶν καὶ ἄλλων κανόνων, ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος, φύλ. 76-78v.

Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν κειμένων διωρθώθησαν σιωπηρῶς τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη, ἐνῷ προσηρμόσθησαν πρὸς τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν αἱ ἰδιοτυπίαι τῆς ἐποχῆς κυρίως κατὰ τὴν διατύπωσιν τῆς ὀνομαστικῆς καὶ αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ τῶν θηλυκῶν ὀνομάτων· οἱ ἁμαρτίες, ἀντὶ ἡ ἁμαρτίαις, τὲς ἀσθένειες, ἀντὶ ταῖς ἀσθένειαις κλπ. Ἐπίσης Ἑνετίαις, ἀντὶ Ἐνετίαις, κορμί, ἀντὶ κορμή, ἔτζι, ἀντὶ ἔτζη. Μὲ τὴν παράθεσιν τῶν κειμένων αὐτῶν δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ μετάσχῃ τῆς πνευματικῆς τροφῆς τὴν ὁποίαν ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ προσέφερε τότε, μέχρις ὅτου καταστῇ δυνατὴ μία πληρεστέρα ἔκδοσις.

---

1. Τοῦτο ἀναφέρει ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ εἰς τὴν ἐκ τοῦ (Ἁγίου) Ὄρους γενομένην ἀναφοράν του πρὸς τὸν πατριάρχην Σεραφείμ, τὴν 28ην Μαρτίου 1734· «Τὸ ὁποῖον (=μονύδριον) εἰς τὴν χώραν ταύτην εἶναι κατὰ πολλὰ ἀναγκαῖον καὶ χρειαζόμενον διὰ νὰ εὑρίσκεται εἰς αὐτὸ ἕνας πνευματικὸς πατὴρ καὶ διδάσκαλος νὰ ἐξομολογῇ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ νὰ διαβάζῃ καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν τὰ ἱερὰ γράμματα (Κ. Θ. Δημαρᾶ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 267). Καὶ τὸ 1740 ἔτος γράφει πρὸς Ἀλέξανδρον Γκίκαν καὶ Γρηγόριον Καλλιμάχην ὅτι σκοπεύει νὰ ἱδρύσῃ τὸ μονύδριον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς εἰς σπουδὴν καὶ ἄσκησιν τῶν ἐκεῖσε εὑρισκομένων παίδων, πρὸς δὲ καὶ ψυχικὴν διόρθωσιν τῶν εἰς τὴν χώραν ταύτην τελευτώντων Χριστιανῶν (ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 268).

2. Ἴσως τὸ β΄ τμῆμα τοῦ χειρογράφου —ἡ Ἑρμηνεία τοῦ Διονυσίου Ζαγοραίου—

Α'

(ΕΒΕ 4042, φύλ. 8r-v)

Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Γαβριὴλ Μ(ητ)ροπολίτῃ Φιλαδελφείας, ὑπερτίμῳ κ(αὶ) ἐξάρχῳ πάσης Λυδίας καὶ τῶν ἐν ταῖς κλειναῖς Ἑνετίαις Ἑλλήνων ἀξιοπρεπεστάτῳ προέδρῳ, δεσπότῃ μου σεβασμιωτάτῳ.

Τὰ μυστήρια πάλαι τοῖς πολλοῖς ἀνέκδοτα ἦν καὶ βαθείᾳ σιωπῇ ἐτιμῶντο καὶ οἱ ἐκφέροντες ἐτιμωροῦντο ὡς ἀσεβεῖς. Νυνὶ δὲ τῆς εὐαγγελικῆς ἐπιλαμπούσης ἀκτῖνος οὐδὲν παραβλάπτει ἡ ἐκφορὰ τῶν μυστηρίων τὴν δύναμιν. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἀνάγκη κατεπείγει καὶ ἀπαιτεῖ ἡ κοινωφέλεια τῶν μυστηρίων τὴν δημοσίευσιν κ(αὶ) ἀληθεύει τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο «μυστήριον βασιλέως κρύψαι καλόν, τὰ δὲ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀνακαλύπτειν ἔνδοξον».

Δύο γοῦν ἐν ταὐτῷ, πανιερώτατε δέσποτα, ἀνακαλύπτω μυστήρια. Τὸ ἱερώτατον τῆς θείας ἐξομολογήσεως μυστήριον, μέθοδον γράψας κ(αὶ) τρόπον τὸν προσήκοντα τοῖς καθ' ἡμᾶς πρεσβυτέροις καὶ πν(ευματ)ικοῖς πατράσι, πῶς ἂν ἄριστα τῶν πρὸς μετάνοιαν ἡκόντων ἐπακροῷντο. Θάτερον δὲ μυστήριον ὃ πολλοῖς γνώριμον ἴσως ἀφανίσει ἡ ἀρχαιότης. Ἵν' οὖν ἀειδήποτε τοῖς ἐς τὸν μέλλοντα αἰῶνα καταφανὲς γένηται, γράφω καὶ γενεαῖς ἁπάσαις δημοσιεύω. Ὅτι δὴ Γαβριὴλ τῷ Φιλαδελφείας ἀρχιερεῖ, εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοσεβεστάτῳ, προσφωνῶ μου τὸ σύγγραμμα κἂν εὐτελὲς κἂν ᾖ καὶ τῶν οὐ μεγάλων ἐλάχιστον εἰς ἀέναον εὐχαρίστου γνώμης μνημόσυνον. Ὅτι δὴ ὁ τῆς ἀοιδίμου μνήμης Γεννάδιος, ἁγιώτατος πατριάρ|(φύλ. 8v)χης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τοῦ ἡμετέρου γένους λαμπτὴρ διαυγέστατος τὸ Ἑλληνομουσεῖον (οὗ καὶ ἐγὼ τρόφιμος) Ἑνετίησιν οἰκοδομήσας (εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δυστυχίας ἡμῶν τῶν ἀνατολικῶν) καὶ πολλοῖς καὶ μεγάλοις δωρήμασιν ἐπικοσμήσας σωτήρ, εὐεργέτης καὶ πατὴρ δυστυχοῦς Ἑλλάδος καλεῖσθαι ἄξιος οὗ τὸ μνημόσυνον κ(αὶ) Θεῷ κ(αὶ) ἀνθρώποις εὐλογημένον. Σὺ δέ μοι, σοφώτατε ἀρχιερέων, ἐπὶ πλεῖστον σῴζοιο, ἵνα ἡμῖν αὖθις ἐν ἔργοις ἀναφανίῃς ἐν τῷ σῷ θρόνῳ ἄλλος Γεννάδιος κ(αὶ) ἐν τοῖς συγγράμμασιν κατὰ τῶν ἀντιπάλων, ὡς νέος Φώτιος.

Τῆς πανιερότητός σου ταπεινὸς δοῦλος Νεόφυτος ἱερομόναχος ὁ Σιναΐτης.

ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει εἶναι αὐτόγραφον τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ. Πρβλ. φωτογραφίαν φύλ. 76.

Β′

(ΕΒΕ 4042, φύλ. 9-11)

Τοῖς πανοσιωτάτοις καὶ αἰδεσιμωτάτοις ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς π(ατ)ράσι τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐτοῦτο τὸ βιβλίον ὁ ταπεινὸς Νεόφυτος ὁ Σιναΐτης σωτηρίαν.

Ἂν καλὰ κ(αὶ) ὅλα τὰ μυστήρια τῆς ἐκκλησίας πρέπει νὰ ὑπηρετοῦνται ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς εἰς σωτηρίαν τῶν ἀν(θρώπ)ων μὲ πολλὴν προσοχὴν κ(αὶ) προκοπὴν κ(αὶ) ἐπιμέλειαν καὶ καθ' ἕνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ μυστήρια νὰ ἔχῃ χωριστὰ τὸ τέλος του διὰ τὸ ὁποῖον εἶναι δοσμένον ἀπὸ τὸν Θεὸν ὅμως μοῦ φαίνεται ὅτι ἀπὸ ὅλα τὰ μυστήρια τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας κ(αὶ) ἐξομολογήσεως εἶναι πλέον χρεία νὰ ὑπηρετᾶται ἀπὸ ἀν(θρώπ)ους προκομμένους καὶ μερικῶς εἰς ἐτούτην τὴν ὑπόθεσιν δοκιμασμένους. Διότι ὅσον εἰς τὰ ἄλλα μυστήρια μὲ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς νομίμως χειροτονημένος ἱερεὺς ἢ ἀρχιερεὺς καὶ νὰ ἔχῃ γνώμην νὰ κάμῃ εἴ τι ὁρίζει ἡ ἐκκλησία μὲ τὴν δύναμιν τῆς ἱερωσύνης ὁποῦ ἔχει χωρὶς ἀμφιβολίαν ἐνεργᾷ τὸ κάθε μυστήριον, μόνον τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας τὸ ὁποῖον στέκει ἀπὸ τρία ἀναγκαιότατα μέρη, συντριβὴν καρδίας, ἐξομολόγησιν κ(αὶ) ἱκανοποίησιν, εἶναι χρεία μεγάλη νὰ ὑπηρετᾶται ἀπὸ προκομμένον πνευματικὸν ὁποῦ νὰ ἐσπούδαζε μερικῶς δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν διὰ νὰ ἠξεύρῃ ποῖες κ(αὶ) πόσων λογιῶν εἶναι οἱ ἁμαρτίες καὶ νὰ διακρίνῃ ποῖες εἶναι θανάσιμες καὶ ποῖες συγγνωστές, νὰ ἠξεύρῃ τὲς περίστασες καὶ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους αὐτὲς οἱ ἁμαρτίες γίνονται μεγαλύτερες παρὰ ὁποῦ εἶναι αὐτὲς καθ' αὐτές, νὰ εἶναι καλὸς ἰατρὸς διὰ νὰ ἠμπορῇ νὰ ἰατρεύῃ τὸν ἀσθενημένον, τουτέστι τὸν ἁμαρτωλὸν ὁποῦ σιμώνει εἰς |(φύλ. 9v) *τοῦ λόγου του διὰ νὰ ἰατρευθῇ νὰ τὸν διδάσκῃ ἀκόμη τὸν τρόπον κ(αὶ) τὴν κατάνυξιν ὁποῦ πρέπει νὰ κρατῇ ἐκεῖνος ὁποῦ ἐξομολογᾶται καὶ μέσα εἰς ὅλα νὰ ἠξεύρῃ αὐτὸς ὁ πν(ευματ)ικὸς νὰ δίδῃ τὴν λύσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἀφόντις ἐξομολογήσῃ τὸν μετανοημένον ἄν(θρωπ)ον. Καὶ ἐπειδὴ ἐτοῦτο τὸ μυστήριον τῆς ἐξομολογήσεως εἶναι τέτοιας λογῆς ὁποῦ ὅποιαν ὥραν τοῦ λείψῃ ἕνα ἀπὸ τὰ τρία, ἤγουν συντριβή, ἐξομολόγησις καὶ ἱκανοποίησις ἀπὸ μέρος ἐκείνου ὁποῦ ἐξομολογᾶται σωστὴ ἐξομολόγησις δὲν γίνεται.*

Καὶ πάλιν, ὅταν ἀπὸ μέρος τοῦ πνευματικοῦ δὲν δίδεται ἡ λύσις τῶν ἁμαρτιῶν, καθὼς τυχαίνει καὶ καθὼς εἶναι ὁ ὁρισμὸς τῆς ἐκκλησίας, ὁμοίως ἀπομένει ὁ ἄν(θρωπ)ος ἄλυτος καὶ ἑπομένως ἀνεξομολόγητος. Διὰ τοῦτο χρεία μεγάλης προσοχῆς καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ἤγουν κ(αὶ) ἀπὸ τὸν πνευματικὸν καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον ὁποῦ ἐξομολογᾶται, διότι ἡ ζημία εἶναι μεγάλη τουτέστιν ἀπώλεια ψυχῆς δι' ἣν Χ(ριστὸ)ς ἀπέθανεν. Εἶναι καὶ τοῦτο μία αἰτία ὁποῦ ἂν καλὰ ὅλοι οἱ πν(ευματ)ικοὶ ὅταν χειροτονοῦνται παίρνουν δύναμιν εἰς τὸ νὰ λύουν κ(αὶ) νὰ δένουν, μὲ τοῦτον ὅλον δὲν ἠμποροῦσι νὰ βάλουν εἰς ἔργον αὐτὴν

τὴν ἐξουσίαν κ(αὶ) νὰ ἐξομολογοῦν ὅταν θέλουν ἂν δὲν λάβουσιν ἐξουσίαν ἀπὸ τὸν προεστῶτα τοῦ τόπου ἢ τῆς ἐπαρχίας ὡς ἐπιτήδειοι πν(ευματ)ικοί. Καὶ καθὼς τὰ σωματικὰ συμβάματα διὰ μέσου τῶν ὁποίων γίνονται εἰς τὸ κορμὶ τοῦ ἀν(θρώπ)ου οἱ ἀσθένειες, εἶναι πολλὰ καὶ πολλῶν λογιῶν καὶ χρεία ὁ καλὸς ἰατρὸς νὰ ἔχῃ καὶ πρᾶξιν καὶ γνῶσιν καὶ τῶν συμβαμάτων καὶ τῶν ἀσθενειῶν διὰ νὰ κωλύῃ τὰ συμβάματα καὶ νὰ ἰατρεύῃ τὲς ἀσθένειες ὁποῦ εἶναι εἰς τὸ κορμὶ τοῦ ἀν(θρώπ)ου. Ἔτζι λέγω καὶ εἰς τὸ προκείμε| (φύλ. 10) *νον ἐπειδὴ καὶ οἱ τρόποι ὁποῦ ζοῦμεν καὶ συναναστρεφόμεσθαν εἰς τὸν κόσμον ἐτοῦτον εἶναι πολλοὶ κ(αὶ) διάφοροι ὁμοίως κ(αὶ) οἱ ἁμαρτίες ὁποὺ κάμνομεν εἶναι πολλὲς καὶ διάφορες διὰ τοῦτο χρεία ὁ πν(ευματ)ικὸς ἰατρὸς νὰ ἠξεύρῃ πῶς νὰ ἐμποδίζῃ τοὺς τρόπους τῶν ἁμαρτιῶν καὶ νὰ ἰατρεύῃ τὲς ἁμαρτίες καὶ νὰ εἶναι ἀναμφιβόλως πλέα προκομμένος παρὰ τὸν σωματικὸν ἰατρόν, ἐπειδὴ κ(αὶ) καθὼς ἡ ψυχὴ σιμὰ εἰς ὅλους εἶναι τιμιώτερη ἀπὸ τὸ κορμὶ ἔτζι πρέπει καὶ ὁ ἰατρὸς τῆς ψυχῆς νὰ εἶναι πλέοι γνωστικὸς εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν παρὰ τὸν σωματικὸν ἰατρόν. Σφάλλουσι λοιπὸν ὅσοι μεταχειρίζονται αὐτὸ τὸ ἔργον τῆς ἐξομολογήσεως χωρὶς νὰ ἐξετασθοῦσιν ἀπὸ τοὺς κατὰ τόπον ἀρχιερεῖς ἂν εἶναι προκομμένοι κ(αὶ) ἐπιτήδειοι, ἂν ἠξεύρουν νὰ δώσουν λόγον καὶ νὰ πάρουν λόγοι διὰ τὴν σωτηρίαν ἐκεινῶν ὁποῦ ἐξομολογοῦσι. Μόνον ἐπαγγέλλονται νὰ εἶναι ἰατροὶ καὶ νὰ ἰατρεύουν ἄλλους καὶ νὰ γίνεται ὁ κάθε εἷς ἀπὸ ὅμοιους πν(ευματ)ικοὺς (μιλῶ ἐδῶ διὰ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀνηξεύρους) ἄλλων ἰατρὸς αὐτὸς ἕλκεσι βρύων, ἤγουν ἰατρὸς ἄλλωνῶν ὄντας ἐκεῖνος γεμᾶτος πληγὲς ἀπαιδευσίας καὶ ἀμαθείας, ἡ ὁποία ἀμάθεια κατὰ ποῦ λέγουν οἱ διδάσκαλοι εἶναι μάννα ὅλωνῶν τῶν σφαλμάτων. Πρᾶγμα ἀληθινὰ τὴν σήμερον (καθὼς καὶ Νικηφόρος ὁ Πασχαλεὺς εἰς τὸ βιβλίον ὁποῦ γράφει περὶ ἐξομολογήσεως λέγει) θρήνου κ(αὶ) κλαυθμῶν ἄξιον ὅτι τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων τὸ σοφὸν καὶ ἔνδοξοι νὰ εὑρίσκεται τὴν σήμερον εἰς τόσον πυκνὸν σκότος παρόμοιον ἐκείνης τῆς Αἰγύπτου τότε αἰσθητικόν, ἀλλὰ καὶ χειρότερον, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ ἐβλάπτετον σῶμα, ἀμὴ ἐτοῦτο βλάβει ψυχὲς|*(φύλ. 10ᵛ) *καὶ ἔχρηζε τώρα (λέγει ἐκεῖνος) ἕνας Ἱερεμίας νὰ κλαύσῃ τὴν τόσην δυστυχίαν καὶ νὰ τοὺς βάλῃ ὀμπρ⟨ο⟩στὰ εἰς τὰ ὀμμάτιά των τὴν ἀφορμὴν τοῦ τόσον κακοῦ, ἂν τύχῃ νὰ ἐπίστρεφαν ἀπὸ ἐκεῖ ὁποῦ ἐξέβησαν. Ἐτοῦτο ἠξεύροντας ἐγὼ καὶ βλέποντας εἰς πολλοὺς τόπους ὁποῦ ἐπεριπάτησα πεμπάμενοι ἀπὸ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνατολικὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν καὶ θέλοντας εἰς τὸ νὰ βοηθήσω τὸ κατὰ δύναμιν ἐβάλθηκα καὶ ἔγραψα αὐτὸ τὸ μικρὸν ἀμὴ πολλὰ χρειαζόμενον βιβλίον εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν διὰ τοὺς ἁπλοὺς πν(ευματ)ικοὺς τὸ ὁποῖον τὸ ἔγραψα κατ᾽ ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν διὰ νὰ γροικᾶται μὲ πλέα εὐκολίαν. Εἶναι ἀκόμη χρειαζόμενον κ(αὶ) διὰ τοὺς κοσμικούς, ἐπειδὴ τοὺς πν(ευματ)ικοὺς τοὺς διδάσκει πῶς νὰ ἐξομολογοῦν, ἐτούτους πῶς νὰ ἐξομολογοῦνται, πῶς νὰ ἐξετάζουν τὴν συνείδησίν των, πῶς νὰ προετοιμάζωνται ὅταν θέλωσι νὰ ὑπάγουν εἰς τὸν πν(ευματι)κόν τους πατέρα καὶ ὄχι νὰ παγαίνουν εἰς τὸν πν(ευματ)ικὸν τὴν*

ὥραν ὁποῦ θέλουσι νὰ κοινωνήσουν. Διδάσκει μέσα εἰς ὅλα πῶς πρέπει νὰ γίνεται ἡ λύσις τῶν ἁμαρτιῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ εἶδος τῆς ἐξομολογήσεως, ἤγουν ποίαν λυτικὴν ἢ συγχωρητικὴν εὐχὴν πρέπει νὰ λέγῃ ὁ πν(ευματ)ικὸς κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἀφόντις ἐξομολογήσῃ τὸν ἄν(θρωπ)ον ὄχι νὰ τὸν ἐξομολογᾷ ἀπέκει νὰ μὴν τοῦ δίδῃ (ταλαίπωροι καὶ ὅσοι τὸ κάμνουν καὶ εἰς ὅσους γίνεται τὸ κακὸν ἐτοῦτο) τὴν λύσιν τῶν ἁμαρτιῶν του κατὰ ποῦ ἐγὼ ἀτός μου ἐμπράκτως εἶδα καὶ καθὼς λέγει ὁ Παῦλος μετὰ πολλῆς θλίψεως κ(αὶ) συνοχῆς δακρύων διὰ ζώσης φωνῆς ἐκώλυσα. Ἄς ἠξεύρῃ τὸ λοιπόν, πάλιν λέγω ἂς ἠξεύρῃ, κάθε πνευματικὸς ὅτι ὅποι |(φύλ. 11)*αν ὥραν δὲν διαβάζει εὐχὴν συγχωρητικὴν ὁποῦ καθάρια νὰ ἔχῃ τὴν λύσιν τῶν ἁμαρτιῶν κατὰ τὴν ἐξουσίαν ὁποῦ ἔχει ἂς τὸ εὐγάλῃ ἀπὸ τὸν νοῦν του, πῶς ἐξωμολόγησε τὸν ἐξωμολογημένον, μόνον τὸν ἄφησεν ἀξομολόγητον καθὼς ἦτον κ(αὶ) πρωτύτερα καὶ τὸ κρῖμα τόσον τὸ ἔχει ὁ πν(ευματ)ικὸς εἰς τὸν λαιμόν του ὁποῦ καὶ ὁ κοσμικὸς ἀπὸ ὅμοιον κρῖμα δὲν εἶναι ἐλευθερωμένος. Ἡ ἀφορμὴ ὁποῦ ὁ Χριστιανὸς ἐξομολογᾶται εἰς τὸν πν(ευματ)ικὸν δὲν εἶναι διὰ νὰ ἠξεύρῃ ἁπλῶς κ(αὶ) ὡς ἔτυχεν ὁ πνευματικὸς τὰ κρίματά του, μόνον ἠξεύροντας νὰ τὸν λύσῃ ἀπὸ ἐκεῖνα κ(αὶ) διὰ μέσου τῆς λύσεως νὰ γίνεται φίλος Θεοῦ. Ὅπου λοιπὸν λείπει ἡ λύσις, φανερὸν ὅτι μυστηριακὴ ἐξομολόγησις δὲν γίνεται. Παρακαλῶ λοιπὸν τοὺς ἀδελφούς μου τοὺς εὐλαβεστάτους πν(ευματ)ικούς, νὰ δεχθοῦν αὐτὸ τὸ βιβλίον μὲ καλὴν διάθεσιν καὶ νὰ τὸ διαβάζουν διότι ὡς θαρρῶ εἰς τὸν Θεὸν θέλουσιν ὠφεληθῇ πολλὰ εἰς τὸ ἔργον ἐτοῦτο τῆς ἐξομολογήσεως. Τὰ δ' ἄλλα ἔρρωσθε ἐν Κυρίῳ ἀδελφοὶ αἰδεσιμώτατοι. Ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος καὶ ἐν Χ(ριστ)ῷ ὑμῶν ἀδελφὸς Νεόφυτος Σιναΐτης.*

Γ'

(ΕΒΕ 4042, φύλ. 76-78v)

Τοῖς ἐντευξομένοις

Ἀγκαλὰ κ(αὶ) τὸ παρὸν ἐπιχείρημα θέλει φανῇ εἰς πολλοὺς τῶν ἐντευξομέν(ων) τολμηρὸν ὡσὰν ὁποῦ μὲ τοσαύτην ἀμάθειαν ἐτόλμησα νὰ μεταφράσω εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον τοὺς ἀποστολικοὺς κ(αὶ) πατερικοὺς κανόνας, πλὴν παρακαλῶ νὰ τύχω συγγνώμης ὡσὰν ὁποῦ δὲν ἐτόλμησα εἰς τοῦτο δι' ἐπίδειξιν (μὴ γένοιτο) οὔτε εἰς τὴν μάθησίν μου θαρρήσας ὁ πάντ(ων) ἀμαθέστερος ἀλλὰ τοῦτο μὲν στοχαζόμενος τὸ ἐλεεινὸν γένος ἡμῶν τῶν ὀρθοδόξων κοντὰ ὁποῦ διὰ τὴν μεγάλην δυστυχίαν κ(αὶ) δουλείαν ὁποῦ ἤδη ὑπομένει κ(αὶ) ἔχασε βασιλείαν ἐπίγειον κ(αὶ) τὴν φιλτάτην ἐλευθερίαν, ὑστερήθη κ(αὶ) τῶν πλειόν(ων) συγγραμμάτ(ων) κ(αὶ) βιβλί(ων) τῶν πνευματεμφόρ(ων) κ(αὶ) ἁγί(ων) πατέρ(ων), δι' ὧν ὡδηγεῖτο πᾶς τις βουλόμενος πρὸς εὐσέβειαν, κ(αὶ) διδασκάλ(ων) κ(αὶ) φροντιστηρί(ων), δι' ὧν εἰς τῶν τοιούτ(ων) ἤρχετο κατάληψιν, κ(αὶ) διὰ τοῦτο εἰς ἐσχάτην ἦλθε(ν) ἀμάθειαν ὥστε ἀναγινώ-

σκοντες τὰ ἑλληνιστὶ συγγεγραμμένα παρὰ τῶν ἁγί(ων) πατέρ(ων) κ(αὶ) μὴ καταλαμβάνοντες νὰ τὰ ἀποβάλουν ὡς ἑτερόγλωσσα κ(αὶ) νὰ ὑστεροῦνται τῆς ἐκ τούτ(ων) μεγάλης ψυχικῆς ὠφελείας. Τοῦτο δὲ παρακινηθείς τε καὶ εἰς τὰς ἀναγκαί(ας) μου χρεί(ας) πλουσίως βοηθηθεὶς παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου κοινοῦ παντὸς τοῦ ἁγιωνύμου Ὄρους πνευματικοῦ πατρὸς κυρίου Δαμασκηνοῦ τοῦ ἔκ τινος τῶν τῆς μεγαλοπόλεως Θεσσαλονίκης χωρίου ὁρμουμένου τοῦ καλουμένου Γομάτου, Θεῷ τ' ἀναθεὶς τὸ πᾶν κ(αὶ) ταῖς εὐχαῖς | (φύλ. 76ᵛ) *τῶν πατέρ(ων) θαρρήσας ἠρξάμην τῆς ἐξηγήσε(ως) τῶν ἀποστολικῶν κ(αὶ) πατερικ(ῶν) ἱερῶν κανόν(ων) ὅσους δηλαδὴ συνοδικῶς καὶ ὅσους ἰδίως πολλοὶ τῶν θεοφόρ(ων) πατέρ(ων) ὥρισαν κ(αὶ) εἰς τέλος αὐτοὺς ἤγαγον σὺν Θ(ε)ῷ χωρὶς νὰ προσθέσω τι εἰς αὐτοὺς ἢ νὰ πλατύνω τὸ καθόλου διὰ νὰ μὴν τύχῃ κ(αὶ) νομισθῶ ὡς νομοθετήσας κ(αὶ) ὄχι ὡς ἐξηγήσας κ(αὶ) διά του ἀκολουθήσει ὄχι μόν(ον) ὁ κόπος μου νὰ γένῃ μάταιος κ(αὶ) ἡ βίβλος ἀπόβλητος ἀλλὰ κ(αὶ) ὁ σκοπὸς κ(αὶ) δαπάνη τοῦ εὐσεβοῦς πν(ευματ)ικοῦ εἰς κενὸν ἀπέλθῃ. Μὰ ἐπειδὴ εἰς τοὺς κανόνας τούτους εὑρίσκονται μερικοὶ τῶν ἀρχαιοτέρ(ων) οἱ ὁποῖοι ὡρίσθησαν μὲν τότε διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀνάγκην κ(αὶ) δι' ἄλλας αἰτίας τὰς ὁποίας οἰκονομοῦντες οἱ ἁγιώτ(α)τ(οι) πατέρες κ(αὶ) οἱ ἅγιοι κ(αὶ) θεοκήρυκες ἀπόστολοι ὥρισαν διὰ τὸ μὴ εἶναι ἔτι τὴν εἰς τὸν Κ(ύριο)ν ἡμ(ῶν) Ἰ(ησοῦ)ν Χ(ριστὸ)ν πίστιν πάγιον ὕστερον ὅμως ἀφ' οὗ ἡ πίστις τῇ τοῦ Χ(ριστο)ῦ καὶ Θ(εο)ῦ ἡμῶν δυνάμει ηὔξησε κ(αὶ) ὡς ἄμπελος εὐκληματοῦσα περιέλαβεν ὅλον τὸ περίγειον σύστημα παγιωθεῖσα εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀν(θρώπ)ων τηνικαῦτα οἱ εὑρεθέντες θεοφόροι πατέρες ἐκ τῆς οἰκουμένης συναχθέντες ἀναίρεσαν τοὺς τοιούτους κανόνας ὁρίσαντες σεμνοτέραν τινὰ κατάστασιν εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησίαν. Φέρε εἰπεῖν οἱ μὲν ἅγιοι ἀπόστολοι κ(αί) τινες τοῦ τότε καιροῦ πατέρ(ων) ὥρισαν ὅσοι ὕπανδροι εὑρεθοῦν ἄλλως ἄξιοι εἰς προβιβασμὸν ἐπισκοπῆς προβιβαζόμενοι νὰ μὴν χωρίζωνται ἀπὸ* |(φύλ. 77) *τὰς γυναῖκάς τους. Καὶ ἀλλαχοῦ εὑρίσκεται τὴν μεγάλην πέμπτην καθ' ἣν παρέδωκεν ὁ Κ(ύριο)ς τοῖς ἀποστόλοις τὸ μυστήριον τῆς ἱεροτελεστίας νὰ γίνεται ἡ λειτουργία μετὰ τὸ γεῦμα ἤγουν νὰ λειτουργοῦν χορτᾶτοι οἱ ἱερεῖς ὅτι λέγουν κ(αὶ) ὁ Χ(ριστὸ)ς κ(αὶ) Θεὸς ἡμ(ῶν) ἀφ' οὗ ἔφαγαν παρέδωκε τὸ μυστήριον. Τοῦτοι λοιπὸν κ(αὶ) ἄλλοι πολλοὶ κανόνες ὕστερον κατηργήθησαν ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέρας κ(αὶ) εἰς μὲν τοὺς ἀρχιερεῖς ὥρισαν ἀγαμίαν, τὴν δὲ θείαν λειτουργίαν νὰ τὴν τελειοῦσι οἱ ἱερεῖς νήστεις κ(αὶ) τὴν μεγάλην πέμπτην καθὼς κ(αὶ) ὅλας τὰς λοιπὰς ἡμέρας. Ἕνας λοιπὸν ὁμοί(ως) μὲ αὐτοὺς τοὺς κανόνας εὑρίσκεται ὁ ὁποῖος ἀφορίζει τοὺς μοναχοὺς ὁποῦ συγχαίνονται τὸ κρέας προστάζων αὐτοὺς κ(αὶ) ἂν θέλουν νὰ ἐγκρατεύωνται νὰ γεύωνται ὀλίγον μόνον διὰ τὸ ἀσκανδάλιστον κ(αὶ) μάλιστα διὰ τὴν αἵρεσιν τῶν ἐγκρατευτῶν. Ὕστερον ὅμως ἀφοῦ ἥ τε αἵρεσις ἐχάθη τελεί(ως) κ(αὶ) ἡ τοιαύτη οἰκονομία κατήντησεν εἰς ἀκρασίαν κ(αὶ) ἀσωτίαν θείῳ κινούμενοι πνεύματι οἱ ἅγιοι πατέρες ἐμπόδισαν τελεί(ως)*

τὴν κρεωφαγίαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς καθὼς φαίνεται κ(αὶ) εἰς ἄλλ(ων) πολλ(ῶν) ἱερῶν διδασκάλ(ων) συγγράμματα κ(αὶ) μάλιστα εἰς τὰ τοῦ Χρυσορρήμονος.

Κ(αὶ) εἰς τὴν καθαίρεσιν Νικολάου Κωνσταντινουπόλε(ως) ὁ ὁποῖος ἐπατριάρχευσεν περισσότερον ἀπὸ ἑκατὸν χρόνους πρὸ τῆς εὐσεβε| (φύλ. 77v) *(στά)της Θεοφανῶ κατηγοροῦντες δηλαδὴ οἱ καθήραντες αὐτὸν ἅγιοι πατέρες κοντὰ εἰς τὰς λοιπὰς κατηγορί(ας) ὁποῦ εἶχε κ(αὶ) ὡς κρεατοφάγον. Ἂς μὴν προφασίζωνται λοιπὸν ὅσοι διὰ γαστριμαργίαν δυσαποσπάστ(ως) βαστοῦνται ἀπὸ τὴν κρεωφαγί(αν) λέγοντες πῶς ἀφορίζουν οἱ ἅγιοι πατέρες τοὺς μὴ τρώγοντας κρέας ἀλλὰ ἂς στοχασθοῦν μὲ τί σκοπὸν ἀφορίζουν κ(αὶ) πῶς ὕστερον ἀνηρέθη κ(αὶ) τοῦτο καὶ ἂς πάσχουν νὰ φυλάττουν τὴν εἰς τὸν Κ(ύριο)ν ἡμ(ῶν) ὑποσχεθεῖσαν ἐγκράτειαν ἀποβάλλοντες κάθε αἰτίαν γαστριμαργίας κ(αὶ) ἂς μὴν μακελεύουν οἱ νηστευταὶ χείρω τῶν κοσμικ(ῶν). Ἀλλ' ἂς ἀρκοῦνται εἰς ὄσπρια κ(αὶ) εἰς ὅσα ἄλλα συγχωροῦνται εἰς αὐτοὺς στοχαζόμενοι κ(αὶ) τοῦτο ὅτι καθὼς τότε ὅσοι δὲν ἔτρωγαν κρέας ἔδιδαν σκάνδαλον οὕτως κ(αὶ) περισσότερον τώρα σκάνδαλον προξενοῦν ὅσοι τρώγουν ὡσὰν ὁποῦ κ(αὶ) ἅπαντες τοὺς κρεωφαγοῦντας μοναχοὺς δὲν τοὺς ἔχουν οὔτε διὰ Χριστιανοὺς καθὼς κ(αὶ) ἐκείνους τοὺς ἀρχιερεῖς ὁποὺ ἤθελαν ἔχει γυναῖκας. Κ(αὶ) ταῦτα μὲν περὶ τούτων ζητῶν συγγνώμην διὰ τὴν παρέκβασιν. Καὶ ἐπαναστρέφ(ων) πρὸς τὸ προκείμενον λέγω ὅτι τελειώσας σὺν Θεῷ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἱερῶν κανόν(ων) ἔβαλα καὶ πίνακα εἰς αὐτοὺς ἐκεῖνον ὁποῦ ἔχει ὁ Βαλσαμὼν διηρημένον εἰς τίτλους δεκατέσσαρας. Μὰ ἐπειδὴ ὁ τοιοῦτος πίναξ διὰ τὸ μῆκος προξενεῖ ἀσάφειαν ἠγωνίσθην ὅσον ἦν τῆς ἐμῆς δυνάμεως κ(αὶ) ἔκαμα εἰς τοῦτον τὸν τοῦ Βαλσαμῶνος ἄλλον κ(ατὰ) ἀλφάβητον ὥστε ὅποιος θέλει νὰ εὕρῃ καμμίαν ὑπόθεσιν νὰ τὴν εὑρίσκῃ εὐκόλως. Ποία δῆλον |* (φύλ. 78) *σύνοδος κ(αὶ) ποῖοι πατέρες ἐθέσπισαν δι' αὐτὴν κ(αὶ) τί εἶπον στοχαζόμενος δηλαδὴ πρῶτον εἰς τὸν κατὰ ἀλφάβητον πίνακα ἔπειτα εἰς τοὺς τίτλους τοῦ ἱεροῦ Βαλσαμῶνος κ(αὶ) ἀκολούθως εἰς τὸν τῶν Συνόδ(ων). Ἰστέον δὲ ὅτι τὰ ψηφία ὁποῦ ἔχομεν εἰς τὸν κ(ατὰ) ἀλφάβητον πίνακα εἴς τε τὸ ἀρκτικὸν κ(αὶ) τελευτικὸν περιθώριον φανεροῦσι εἰς τὸ ἀρκτικὸν τὰ κεφάλαια τῶν τίτλων τὰ δὲ εἰς τὸ τελευτοῦν αὐτοὺς τοὺς τίτλους. Φέρε εἰπεῖν ἐὰν θέλῃς νὰ εὕρῃς περὶ θεολογίας στοχάσου εἰς τὸ Θ τοῦ κατὰ ἀλφάβητον πίνακος κ(αὶ) εὑρίσκεις τοῦτο ἔχον κατά τε τὸ ἀρκτικὸν καὶ τελευτικὸν περιθώριον τὸ α κ(αὶ) φανερώνεται μὲ τοῦτο ἤγουν τὸ α$_{ον}$ κεφάλαιον τοῦ πρώτου τίτλου. Κ(αὶ) πάλιν ἐὰν θέλῃς νὰ εὕρῃς περὶ ἀντιλογίας γινομένης εἰς χειροτονίαν ἐπισκόπου στοχαζόμενος τὸ α θέλεις εὕρει εἰς μὲν τὸ ἀρκτικὸν περιθώριον τὸ η εἰς δὲ τὸ τελευτικὸν τὸ α ὁποῦ φανερώνει εἰς τὸ η$_{ον}$ κεφάλαιον τοῦ α^{ου} τίτλου κ(αὶ) οὕτω βαίνων θέλεις εὑρίσκει κάθε ὑπόθεσιν εὔκολα ποῖοι ὥρισαν περὶ ταύτης κ(αὶ) τί ὥρισαν. Πλὴν ὅταν εὕρῃς τὸν τίτλον κ(αὶ) τὸ κεφάλαιον τοῦ τίτλου ὁποῦ διαλαμβάνει περὶ τῆς ὑποθέσεως ὁποῦ θέλεις ἐκεῖ εὑρίσκοντας ποία σύνοδος λέγει περὶ ταύτης κ(αὶ) εἰς ποῖον κανόνα |*(φύλ. 78v) *κ(αὶ) οὕτω*

γύρισον εἰς τὸν πίνακα τῶν συνόδ(ων) κ(αὶ) εὑρίσκοντας τὴν σύνοδον θέλεις εὕρει κ(αὶ) τὸν περὶ τῆς ζητουμένης ὑποθέσε(ως) κανόνα. Κ(αὶ) παρ' ἐμοῦ μὲν ταῦτα. Εἰ δέ τις τῶν περιεργεστέρ(ων) ἤθελε εὕρει ἢ εἰς τὴν φράσιν ἢ εἰς τὸ νόημα τί σφαλερὸν ἂς μὲ συγχαρήσῃ διὰ τὴν ἀμάθειαν ἀποβλέπ(ων) εἰς τὸν σκοπὸν ὅτι δηλαδὴ ἐξ εὐλόγου κινηθεὶς αἰτίας καὶ ἀναγκασθεὶς καὶ μὴ θέλοντας εἰς τὸ τῆς παρακοῆς περιπεσεῖν ἁμάρτημα, ἔκαμα ἐκεῖνο ὁποῦ ἦτον τῆς ἐμῆς δυνάμε(ως). Γένοιτο δ' ἐμοί τε κ(αὶ) ὑμῖν πειθομένοις τοῖς ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ νόμῳ τεθεσπεισμένοις κ(αὶ) ποιοῦσι ταῦτα τυχεῖν τῆς οὐρανίου μακαριότητος πρεσβείαις τῶν θεσπισάντ(ων) θεοκηρύκ(ων) ἀποστόλων καὶ θεοπνεύστ(ων) ἁγί(ων) πατέρ(ων) ἐν Χ(ριστ)ῷ Ἰ(ησο)ῦ τῷ Κυρίῳ ἡμ(ῶν), ἀμήν.

Διονύσιος ἱερομόναχος ὁ ἐκ Πορταρίας τοῦ Ζαγουρᾶ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

RÉSUMÉ

Panayotis G. Nicolopoulos, Un nomocanon retrouvé de Denis de Fournas. (Néophyte le Sinaite, XVIe- XVIIe s., et une oeuvre inconnue de Denis de Zagorae, XVIIIe s.).

L'a. présente une mouvelle acquisition de la Bibliothèque Nationale de Grèce, le ms. No 4042.

Ce ms. appartenait jadis au monastère de Ζωοδόχος Πηγὴ de Fournas et pour un long temps il a été considéré comme définitivement disparu. C'est un nomocanon écrit en 1741 sur l' ordre de Denis de Fournas et à ses frais, comme il est bien précisé par le colophon autographe à la fin du ms.

Il se compose de deux parties. La première comprend un nomocanon en langue vulgaire, œuvre de l' hiéromoine Neophyte le Sinaïte. Ce personnage inconnu jusqu' à présent, se révèle très interessant. Selon toute probabilité il a vécu à fin du XVIes. et au debut du XVIIe s., puisqu' il était en relations avec Nicèphore Pascaleus, homme lettré du debut du XVIIes.

La seconde partie comprend une traduction des Canons apostoliques et synodaux en langue vulgaire dûe à la plume de Denis, originaire de Portaria (Zagora). Ce Denis ne pourrait être, selon l'a., que Denis Zagoraios, traducteur bien connu des oeuvres de Syméon le Nouveau Théologien. Cette traduction ne peut que lui être attribuée.

Suit la description detaillée du ms. 4042, des constatations utiles concernant certains auteurs du XVIe-XVIIIe s. et des témoignages sur la fortune du ms. Pour complèter son étude l'a. publie la dédicace de Néophyte le Sinaïte à Gabriel Sévéros ainsi que son allocution aux hiéromoines et aux frères spirituels et la préface que Denis de Zagora adresse aux lecteurs.